~~4 c. 113.~~
8
/4

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI
PESTY FRIGYES
OSZTÁLYTITKÁR.
XIII. KÖTET. I. SZÁM.

0/3/160

LÓNYAY ZSIGMOND
ÉS A
NAGYSZOMBATI BÉKETANÁCSKOZMÁNY
1644—45-BEN.

ZSILINSZKY MIHÁLY
LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. oszt. 1886. febr. 8. tartott ülésén.)

A Magyarhoni Evangélikus
Egyètemes Egyhá
LEVÉLTÁRA.

Ára 40 kr.

BUDAPEST, 1886.
KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

ÉRTEKEZÉSEK

a történeti tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Hazánk közlekedési eszközeiről. Hunfalvy Jánostól. 1867. 55 l. Ára 20 kr. — II. Szám. A perdöntő bajvivások története Magyarországon. Pesty Frigyestől. 1867. 190 l. 60 kr. — III. Szám. Dunántuli levéltárak ismertetése különös tekintettel II. Rákóczi Ferencz korára. Thaly Kálmántól. 1867. 46 l. 20 kr. — IV. Szám. A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint Fényes Elektől. 1867. 77 l. 30 kr. — V. Szám. Egy lap Erdély leguja160örténelméből. Szilágyi Ferenczt ő l. 1867. 4. l. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása. Szilágyi Sándortól. 1867. 7 l. 20 kr. — VII. Szám. A Temesi Bánság elnvezésének jogosulatlansága. Pesty Frigyestől. 1868. 48 l. 20 kr. — VIII. Szám. Babylonia és Assyria őskori történelmének hitelessége. Ribáry Ferencztől. 1869. 51 l. 20 kr. — IX. Szám. Ráth Károly m. akad. tag emlékezete. Rómer Flóristól. 1869. 25 l. 10 kr. X. Szám II. Endre szabadságlevelei. Knauz Nándortól. 1869. 79 l. 30 kr. — XI. Szám. Rendi országgyüléseink jellemzéséhez. Salamon Ferencztől. 1869. 36 l. 10 kr. — XII. Szám. Zilah történelméből. Szilágyi Ferencztől. 1870. 136 l. 40 kr.

Második kötet. 1872.

I. Szám. Jelentés az Antwerpiában 1871-ik évi augusztus 13—22-éig tartott nemzetközi geografiai congressus munkálatairól. Hunfalvy Jánostól. 1872. 31 lap. 10 kr. — II. Szám. Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei Wenzel Gusztávtól. 1872. 14 l. 10 kr.— III. Szám. Péter és Aba. Szabó Károlytól. 1872. 48 l. 20 kr. — IV. Szám. Henckel János, Mária királyné udv. papja. Frankl Vilmostól. 1872. 31 l. 10 kr. — V Szám. Nevezetes per lőcsei polgárok között 1421—1429. Wenzel Gusztávtól. 1873. 34 l. 10 kr. — VI. Szám. Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538—1555. Frankl Vilmostól. 1873. 94 l. 30 kr. — VII. Szám. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Wenzel Gusztávtól. 1873. 82 l. 30 kr. — VIII. Szám. Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez. Szilágyi Sándortól. 1873. 96 l. Egy táblával. 30 kr. — IX. Szám. Emlékbeszéd Érdy János felett. Nagy Ivántól. 1873. 26 l. 10 kr. — X. Szám. A székelyek alapszerződése. Balássy Ferencztől. 1873. 57 l. 20 kr.

Harmadik kötet. 1873.

I. Szám. Egy főbenjáró per a XVII. századból. Nagy Ivántól. 1873. 33 l. 10 kr. — II. Szám. Adalék 1352-ból az Arany Bulla néhány czikkének alkalmazásához és magyarázáshoz. Wenzel Gusztávtól. 1873. 15. l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. Wenzel Gusztávtól. 1873. 24. l. 10 kr. — IV. Szám. Trentsini Chák Máté kortársai. Botka Tivadartól. 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. Szilágyi Ferencztől. 1873. 135 l. 50 kr. — VI Szám. Tanulmányok a góthok művészetéről. Henszlmann Imrétől. 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar leletekről. Pulszky Ferencztől. 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1874. 64 l. 30 kr.—IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. eleti Károlytól. 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Fraknói Vilmostól. 1874. 92 l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. Óvary Lipóttól. 1874. 17. Ára 10 kr. — II. Szám Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. Wenzel Gusztáv rendes tagtól 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. Beöthy Leótól 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben. Balássy Ferencz lev. tagtól· 50 kr. — V. Szám. A pelasg kérdés mai állása s a jobbágyság a helleneknél és rómaiaknál. Ribáry Ferencztől 30 kr. — VI. Szám. Pemfflinger Márk száz gróf élete. Fabritius Károly lev. tagtól. Ára 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK

A

A TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENKETTEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

ÁG. VALL. EV. EGYE
LEVÉLTÁRA.

BUDAPEST, 1886.

ORSZÁGOS
EVANGÉLIKUS
KÖNYVTÁR

Budapest, 1886 Az Athenaeum r. társ könyvnyomdája.

TARTALOM.

I. Szám. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. *Hampel József* l. tagtól.

II. » Szabolcs vármegye alakúlása. *Kandra Kabostól.*

III. » Az 163⁷/₈-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól.

IV. » Mabillon János, a diplomatika megalapítója. Székf. *Horvát Árpád* l. tagtól.

V. » Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. *Majláth Béla* l. tagtól.

VI. » A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincze* l. tagtól.

VII. » Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistoricus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. *Ortvay Tivadar* l. tagtól.

VIII. » Ugyanaz. Második fele. *Ugyanattól.*

IX. » Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól.

X. » A becskereki vár. *Szentkláray Jenő* l. tagtól.

LÓNYAY ZSIGMOND

ÉS A

NAGYSZOMBATI BÉKETANÁCSKOZMÁNY

1644—45-BEN.

ZSILINSZKY MIHÁLY

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. oszt. 1886. febr. 8. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

ORSZÁGOS
EVANGELIKUS
KÖNYVTÁR

Budapest 1886. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.

Lónyay Zsigmond.

I.

Nem rég elhunyt feledhetetlen elnökünknek, gr. Lónyay Menyhértnek, egyik őséről akarok megemlékezni; és pedig oly őséről, a ki tehetségeire és tevékenységére nézve valóságos prototypusa volt neki; a ki értelmének fényével, szivének melegségével, akaratának erélyével és határozottságával családjának, egyházának és hazájának sorsára hathatósan befolyt; a ki a cselekvés mindazon térein, melyeket elfoglalt, kivívta kortársainak szeretetét és becsülését, sőt a legmagasabb fejedelmi kegy és kitüntetésekben is nem egyszer részesült.

A család, melynek ő sarja s ékessége volt, hazánk azon ősi családai közé tartozik, melyeknek nemzedéktáblája az Árpádházi királyok idejére vezethető vissza. A Keme nemzetségből eredett Gurgról azt találjuk feljegyezve, hogy midőn Béla herczeg Lengyelországba menekült, ez mint annak hű kisérője szintén vele ment; utóbb pedig, midőn a herczeg visszatért, s 1061-ben, mint I. Béla a királyi trónt elfoglalta, ettől visszanyerte mindazon birtokait, melyeket a kivándorlás alkalmával elveszített. A beállott harczok új alkalmat szolgáltattak érdemek és birtokok szerzésére; és a nevezett Gurg utódai, — kik közűl IV. Bélának 1245-ben kelt egyik adománylevele Lónyay Lászlót is említi — csakhamar kiváló szerepet kezdtek játszani az országban.

Igaz, hogy a »Lónyai« név csak akkor kezdett gyakrabban emlegettetni, mikor e család egyes fiai a szathmári főispáni székre jutottak. 1291-ben Jakab nevével találkozunk, kinek fiai már Beregbe jutván, birtokosai lettek *Lónyának* és a hozzá tartozó egyéb birtokoknak, minők voltak Boltrág, Batyó, Zalonka helységek és a szent-miklósi puszta.

Nem tartozván feladatomhoz a család genealogiájának feltüntetése, csak annyit említek, hogy nemcsak a vegyes házból származott királyaink korában, hanem a mohácsi gyászeseményt követő időszakban is gyakran találkozunk az e családból származó kiváló egyéniségekkel, a kik részint mint megyei főtisztviselők, részint mint katonák szerepeltek. Lónyay *Gergely* Zápolya János pártján állott; *Péter* a Ferdinánd-pártot szolgálta. Később *Ferenczet* a Békésy Gáspár hívei között találjuk Báthory István ellen harczolni; míg a fenn említett Gergelynek egyik fia *Menyhért*, mint a Báthory-családnak híve, birtokszerzés által emelte családjának fényét és hatalmát.

A Lónyay-családnak egyik mellékágát képezte az úgynevezett *benczenczi* ág, melynek néhány tagja szintén kitünő szerepet játszott a XVI. és XVII. században.

Ebből származott jelen értekezésem hőse is, Lónyay Zsigmond, ki a XVI. század végén született.

Atyja, Lónyay István, szathmári és tokaji kapitány, anyja pedig Báthory Katalin volt. Családi összeköttetéseinél fogva rokonságban állott számos kitünő férfiúval, kik koruk történetére nagy befolyással voltak. Két fivére volt, János és András. Amaz, mint Déva várának kapitánya, még 1613-ban elhalálozott, hagyván maga után Kendeffy Zsófia nejétől született három gyermeket, t. i. Istvánt, Juditot és Margitot; emez pedig a kállói vár parancsnokaként szerepelt, maga után hagyván hasonlóképen három gyermeket: Andrást, Jánost és Erzsébetet, kiknek anyjával, a későbben Bakos Istvánhoz ment Pernyeszi Erzsébettel, sok baja volt Zsigmondnak. Nővérei közűl Kata azon Nyáry Bernát nejévé lett, a ki nagy szerepet vitt a magyarországi zajos országgyűléseken; Zsuzsa Becsky Lászlóné, Anna pedig Kapy Zsigmondné volt.

A nagykiterjedésű birtokok megosztása, kivált Zsigmond testvéreinek elhalálozása miatt sok nehézséggel járt, úgy hogy a család levéltárában levő okmányoknak erről szóló része egész nagy halmazt képez.

Zsigmond ifjusága és neveltetése azon korba esik, midőn Magyarország a polgári és vallási sérelmek tűrhetetlensége következtében a fegyverfogásban keresett menedéket; midőn a

Bocskay-féle forradalom ketté szakította a nemzetet, s évről-évre élesebb ellentétbe jött egymással az úgynevezett német és magyar, katholikus és protestáns párt. Lónyay már gyermekkorában sokat hallott Rudolf király vakbuzgóságáról, babonaságáról, uralkodói tehetetlenségéről, tanácsosainak lelkiismeretlenségéről; és tisztelettel, sőt bámulattal szemlélte azon férfiakat, a kik Mátyás főherczeggel szövetkezve, nemcsak a nemzetet, nemcsak a protestantismust, hanem magát az uralkodó házat is megóvták a végromlástól.

Mikor Erdélyben az aljas és jellemtelen Báthory Gábor után Bethlen Gábor jutott a fejedelmi székbe, már akkor Lónyay Zsigmond nemcsak előkelő származásánál, hanem kiváló képzettségénél fogva is szereplő ifjúvá lett. Mint minden valamire való ifjú, ő is fegyvert fogó katona volt, és pedig az úgynevezett magyar párt mellett. A vallási és polgári szabadság küzdelmeiben megosztotta társaival a háború veszélyeit, és a győzelem idején bölcs tanácsaival igyekezett a béke áldásait biztosítani; de természetesen szem előtt tartásával azon nagy czélnak, melyért Erdély, a felvidék és a tiszavidéki magyarság oly hosszú és szivós harczot folytattak.

Midőn Bethlen Gábor 1626-ban Wallenstein ellen sikeres hadat viselt s ez a tél beálltával hadait visszavonni kényszerült: Bethlen részéről. mint követ, Lónyai Zsigmond küldetett ki néhány társával a béke megkötésére.

Ez a béke 1626. deczember havában létre is jött s a fejedelem által aláiratott.

Azonban ismeretes dolog, hogy e béke nem volt tartós, hogy Bethlennek utolsó évei és a halálát követő évek is a belső meghasonlás és folytonos harczok évei voltak. Erdélyben a trón feletti versengések, cselszövések és gyalázatos pártütések nehézzé tették a komolyabb államférfiak állását, míg végre I. Rákóczy György ragadta kezébe a kormányzás gyeplőjét és helyreállította Erdélyben a békét.

Lónyay azalatt részt vett a magyarországi közügyek intézésében, részint mint megyei tisztviselő, részint mint országgyűlési megyei követ. 1627-ben már Kraszna vármegye főispáni székét foglalta el.

A harminczas évek végén, mikor II. Ferdinánd halála

után az új országgyűlés összehivása elkerülhetetlenné vált, a vallási viták ismét előtérbe nyomultak. Mind a katholikusoknak, mind a protestánsoknak számos panaszaik voltak.

A mit Pázmány szellemmel és erélylyel tett, azt utódja erőszakkal akarta folytatni. Nem csoda, hogy az érdeklett protestáns felekezet hívei minden tárgyalásokban való részvétet megtagadtak, míg sérelmeik nem orvosoltatnak. A földesúri kegyúri jogot úgy magyarázták, hogy a jobbágynak semmiféle joga nincs, legfeljebb az, hogy munkabérét a földesúrtól megkaphassa. A templom a földesúré, s ez olyan papot állíthat oda, a minő neki tetszik. Ezen elvből folyólag a protestáns lelkészek elűzettek, templomaik, iskoláik elfoglaltattak. Végehossza nem volt az e miatti keserű kifakadásoknak és feliratoknak. Az elkeseredés tetőpontját érte el akkor, mikor a protestánsoktól »az evangelikus rendek« elnevezését is el akarták vitatni, s midőn a nádor elfogatással fenyegette a nyugtalankodókat. Ez által már a nemesi kiváltság jutott veszedelembe. A királynak nyilatkoznia kellett, hogy nem akarja a nemesség jogait kétségbe vonni; de a protestánsok *irásbeli* megnyugtatást követeltek, és mivel az nem történt meg, megtagadták a további tanácskozmányokban való részvétet, mi annál inkább bántotta a királyt, mert ezen az országgyűlésen akarta nejét megkoronáztatni.

Engedett tehát, és engedményeit négy pontban foglalta össze. A protestánsok között e miatt zavar és meghasonlás támadt. A hevesebbek semmitsem akartak hallani az engedményekről, míg a higgadtabb és engesztelékenyebb természetüek hajlandók voltak a négy pont felett tanácskozni.

Ekkor lépett föl Lónyay Zsigmond, és a minden érintkezést megtagadni kész hitfeleihez engesztelő hangon szólott. Ő — úgymond — eredményt óhajt elérni; azért szükségesnek tartja az előleges tanácskozást, s hogy ez sikerhez vezessen, a nádorhoz, mint közbenjáróhoz kiván fordulni azon kérelemmel, hogy megértvén a protestánsok óhaját, végre valahára találjon módot ezen szenvedélyes viták megszüntetésére, hogy az egybegyűlt rendek más tárgyak elintézéséhez foghassanak. A többség méltányolta és elfogadta Lónyay javaslatát, és néhány társával éppen őt küldötték ki a nádorhoz, hogy a négy pont

feletti megállapodásokat közölje vele, melyeket a protestánsok jogaik biztosítása szempontjából kibővíteni akartak.

A nádor kedvetlenül fogadta Lónyayt és társait. Roszszalását fejezte ki a felett, hogy a bizalmasan közlött négy pontot bővíteni, s ez által ő felségének mintegy előírni akarják, hogy mit cselekedjék. Ha — úgymond — tudtam volna, hogy ily nyakasan fogják magokat viselni, sohasem közöltem volna velök e pontokat.

Lónyay a nádornál is mérséklő és engesztelő szerepet vitt. Kérte őt, ne tegye lehetetlenné az országgyűlés folytatását. Használja fel közbenjárói hivatalát arra, hogy a protestánsok módosításai — melyek különben is teljes összhangzásban vannak a régibb törvényekkel — elfogadtassanak.

A nádor ridegen és izgatottan válaszolá: ő már megtette kötelességét. Kieszközölte a négy pontot ő felségétől, s most rajtok a sor: fogadják el. Ha nem teszik, jelentést fog tenni ő felségének és indítványozni fogja az országgyűlés szétoszlatását. Ez nem volt elég. Beszélgetés közben dühössé lett, cselszövőknek és *árulóknak* nevezte őket.

A nádor ezen magaviseletéből Lónyaynak lehetetlen volt meg nem győződnie, hogy fáradozása haszontalanná lett. Visszavonult s átengedte a tért azon hevesebb természetű férfiaknak, a kik a nádor által mondott »áruló« czimet elviselni nem tudták s elégtételt követeltek. Sérelmi iratukban mindezt elpanaszolták a királynak is; követelték tőle a sérelmek megorvoslását; de mind hiába; ő felsége nem adott megnyugtató választ és a rendek ingerülten oszoltak el.

Lónyay Zsigmond Erdélybe ment Rákóczy György udvarába, a hol éppen akkor a reformátusok és unitáriusok között folytak a keserű viták. Az unitárius vallás, mint tudjuk, a négy »recepta religio« közé tartozott; mint ilyent nem lehetett megtámadni. De az unitáriusok kebeléből támadt judaizálók, kik a reformátio szellemének, jelesül a szabad vizsgálódás elvének túlhajtásával a zsidóság eszmekörébe csaptak át, úgy tüntettek fel, mint eretnekek, a kiket Rákóczy semmiképen nem akart megtűrni. Az ápril 23-án összehivott fehérvári és július 1-jén tartott deési országgyűlésen valóságos egyházi zsinati viták folytak Krisztus istenségéről és segélyül hivásáról.

Lónyay tanuja volt e vitáknak, és kétséget nem szenved, hogy azok mély benyomást gyakoroltak lelkére. Mert a viták befejezése után tényleges üldözés következett, melynek Péchy Simon, az új zsidózó felekezet feje is áldozatául esett.

Ugy látszott, mintha Magyarországon és Erdélyben a közügyek élén álló férfiak a vallási fanatismus korát akarták volna előidézni. A mit Erdélyben tettek a reformátusok a judaizáló unitáriusokkal, ugyanazt tették Magyarországon a katholikusok az evangelikusokkal. Mindenütt üldözés, mindenütt elégedetlenség volt látható.

II.

Magyarországban gyorsan közeledtek a válság évei. Ferdinánd kormánya fejét vesztette: még azon intézkedései is balul ütöttek ki, melyekkel segíteni akart. A király látván bécsi tanácsosainak kapkodását, Eszterházy nádor tanácsát kérte ki. Ez a törvények szigorú végrehajtását és a sérelmek orvoslását sürgette. A hazafiak megnyugtatása — úgymond — legjobb szer a török és az erdélyi fejedelem ellen. Ez utóbbiról azt mondja, hogy csak úgy fog merni föllépni, ha az elégedetlen magyarok hozzája fognak csatlakozni.

A nádornak igaza volt. Rákóczy valóban csak akkor kezdett a külföldi fejedelmekkel alkudozni, mikor látta, hogy a magyarok, a hazájokban rendszeressé vált vallási üldözések és alkotmánysértések miatt, készek őt segíteni. — Nem egyszer felemelte figyelmeztető szavát s a nádorral egyaránt követelte a sérelmek orvoslását Ferdinándtól.

De ez a papság tanácsát követte. A háború kitört. Rákóczy külön manifestumban adta elő fegyverfogásának okait. Sok volt abban olyan, a mit Eszterházy is követelt urától. De mivel a bécsi udvar nem engedett, azon különös tünemény adta elő magát, hogy a majdnem egyet kivánó, de ellenkező táborhoz tartozó két férfiú egymás ellen volt kénytelen fegyvert fogni. Ferdinánd seregeinek vezetését Eszterházyra bizta. Eleinte Rákóczynak, majd a nádornak kedvezett a szerencse.

Lónyayt ott látjuk a fejedelem táborában; elébb karddal kezében, a csatatéren később a békealkudozások élén.

Ugyanis a fejedelem Eszterházynak felhivására 1644 tavaszán a szendrői táborból Lónyay Zsigmondot és Kemény Jánost küldötte a hadi szerencséjében elbizott nádorhoz, ki eleinte erős szemrehányásokkal halmozta el a fejedelmet, s határozottan követelte, hogy vonuljon ki Magyarországból.

Lónyay Zsigmond higgadtan figyelmeztette a nádort a fejedelem viszonyaira, melyek nem engedik, hogy egyszerűen visszavonuljon, de melyek kivánják, hogy tisztességes békét kössön. A tisztességes békének egyik legfőbb feltételét pedig az is képezi, hogy azt a fejedelemmel szövetkezett felvidéki magyar vármegyék országgyűlése is elfogadja.

Eszterházy keményen kikelt a fejedelem ilyetén feltételei ellen; sőt lenéző, megvető hangon nyilatkozott személyéről is. Erre Lónyay társa, Kemény János, fölpattant és kijelentvén, hogy urának, fejedelmének mocskos szavakkal való illetését hivalkodva hallgatni nem fogja, kiindúlt a teremből. Lónyay maga is felkelt, hogy utána megy, midőn a heves nádor meghökkenve kérlelő hangon marasztani kezdé, és a tüzesebb természetű Keményt is visszahozá, és megemlékezvén magyarságáról, megigéré, hogy a maga részéről a béke előmozdítása érdekében mindent meg fog tenni.

Azonban ez csak oly általános igéret volt, melylyel az imént lefolyt kellemetlen jelenet hatását kivánta ellensúlyozni. Mihelyt a fejedelem követei ezen általános biztatással eltávoztak, a nádor azonnal oly intézkedéseket tett, melyekből kitünt, hogy csak a fejedelmet akarja megalázni. Május 25-kén körleveleket bocsátott ki, melyekben a felvidéki magyar és az erdélyi rendeket emlékezteti a király iránti hűségök kötelességére, és megparancsolja nekik, hogy nyolcz nap alatt vagy Ferdinánd hűségére térjenek, vagy oszoljanak el, mert különben hűtlenségben fognak elmarasztaltatni. Magát Rákóczyt kiméletlen szavakban zsarnoksággal vádolja, mint a ki egyáltalában nincs hivatva arra, hogy a hazának és a vallásnak szabadságát megalapítsa. [1])

Ezen eljárásnak azonban nem lévén kellő eredménye, a nádor hajlandóbbá lett az alkudozásokra.

---

[1]) Toldi: Eszterházy élete. 252—26. l.

A tárgyalások szinhelyévé a *sárosi tábor* volt kijelölve. Június közepe táján Rákóczy innét elküldé Lónyayt Serédy Istvánnal és Klobusiczky Andrással együtt a nádorhoz, hogy vele a béke felett komolyan tanácskozzanak és a keresztyén vérnek további ontását megszüntessék.

Utasításuk szerint, melynek bevezetésében a háború okául a vallási és polgári sérelmek hozatnak fel, követelniök kellett:

1. hogy a király rövid idő alatt hivja össze a sokszor igért, de már hat év óta meg nem tartott országgyűlést, hol a rendek szabadon, minden félelem nélkül, tanácskozhassanak;

2. hogy ezen az országgyűlésen mind azon sérelmek, melyek a bécsi békekötésben kikötött vallásszabadság ellen s azontúl ismét 1638 óta a protestáns rendek ellen elkövettettek, a legközelebbi országgyűlésen megszüntessenek s mindenki megtartassék vallásának szabad gyakorlatában;

3. hogy az országnak egyéb sérelmei azon országgyűlés alatt megorvosoltassanak;

4. hogy a törvény áthágói megbüntettessenek;

5. hogy a fegyvert fogni kényszerült hazafiak békében hagyassanak, s erről biztosíttassanak;

6. hogy a szenvedett károkért méltányos kárpótlás nyújtassék;

7. hogy az Erdélylyel való jó szomszédság, valamint az országok confederatiója megtartassék;

8. hogy ő felsége a törökkel is békét kössön;

9. Ha ezek meglesznek, akkor a többire nézve, jelesül pedig a fejedelem személyes kivánságaira nézve könnyen megegyeznek.

Ferdinand követei nagyon ellentétes állást foglaltak el e követelésekkel szemben.

Tagadják, mintha a király adott volna okot a háborúra; ő csak védelmezte országát. Mindazáltal készek a tárgyalásokba bocsátkozni; s a fejedelmi követek részéről beadott kivánságokra nézve azt válaszolják, hogy az első, második, harmadik és negyedik pontokban foglaltak az egész országot illetvén, itt nem dönthetők el. Azok felett — ugymond — nem »efféle magános tracta,« hanem az ország gyűlése van hivatva hatá-

rozni. Hogy ő felsége, mihelyest az ország lecsendesül, egybe fogja hívni a rendeket és meghallgatandja panaszaikat, arról biztosíthatják a fejedelmet. A mult országgyűlésen is nem a királyon, hanem a rendeken mult, hogy a sérelmek nem orvosoltattak stb.

Élesebbek és határozottabbak voltak a fejedelem személyére vonatkozó, s tíz pontban foglalt követeléseik. Ezekben világosan nyilatkozott a nádornak Rákóczy iránti ellenszenve. Tartózkodás nélkül kimondja, hogy Rákóczy ne avatkozzék Magyarország ügyeibe; menjen ki az ő birodalmába és hagyjon fel a külföldi szövetségekkel. Még azt is követelte, hogy azt, mennyi szolgája és tisztje legyen Rákóczynak Magyarországon, a nádor, vagy a kassai kapitány határozza meg!

Természetes, hogy Lónyay ezekkel szemben védelmezte urának jogait Magyarországon. Elismerte, hogy Erdély önálló külön fejedelemséget képez; de nem ismerte el azt, hogy Rákóczyt, mint magyar főnemest és birtokost korlátozni lehessen magán intézkedéseiben és birtokainak szabad rendezésében.

A mi pedig a nádor azon észrevételeit illette, melyeket a benyujtott kivánságokra tett, azokra nézve előtérbe tolta a magyar országgyűlés egybehívását, hogy ott a nemzet sérelmei orvosoltathassanak. Figyelmeztette a nádort, hogy a vallási és polgári sérelmek orvoslását nemcsak a fejedelem, hanem a felvidéki tizennégy vármegye rendei is követelik. Nem fogadhatja el azt az ellenvetést, mintha a kivánságok első pontjaiban foglalt nagyjelentőségű kérdéseket 'országgyűlésen kivül előlegesen tárgyalni nem lehetne. Hiszen a bécsi békekötés példája is mutatja, hogy hasonló bajok és sérelmek előlegesen is tárgyalhatók. Az országgyűlésnek fenmarad a joga, a netáni megállapodásokat, vagy elfogadni, vagy elvetni.

Lónyaynak ezen ellenvetéseire a nádor nem maradt adós a felelettel. Irt a fejedelemnek, írt követeinek és írt különösen a követség legfőbb emberének, Lónyaynak is.

Ezen levelek tartalma megegyezik abban, hogy az illetőket vádolja, mintha nem a közjót, hanem csak a magok, illetőleg urok érdekét tartanák szemeik előtt. Keserű szemrehányásokat tesz nekik kemény magoktartása miatt. Tiltakozik a hazának kétfelé szakítása ellen, és hasonlattal élve, azt mondja,

hogy »a Salamon előtt perlő asszonynak, a ki kétfelé kivánja vala vágatni a más gyermekét, jó választ nem adhat.« Ezt akarja, úgymond, a fejedelem által Kassára összehívott gyűlés, a mitől óvja a rendeket, s kiváltképen Lónyayt.

Lónyay Zsigmond méltánytalanoknak találta e szemrehányásokat. Válasz-levelében higgadtan védelmezi álláspontját és nyomatékosan hangsúlyozza a béke iránti őszinte hajlamát és az utáni törekvését. Sajnálja, hogy a nádor részéről ellenkezőt tapasztal, jelesül, hogy a politikai ügyekre nagy befolyást enged Lippay érseknek, a ki most is a kassai templom elvételét javasolja, és azt mondja »hogy ha a religió dolgában akadékot lát, és ha ezzel az occasióval inkább elő nem viszi az religiót, hogysem prejudicalna, ne béküljön.« És hogy a nádor e tanácsot követi, az kitünik azon eljárásából, mely szerint »egy szót sem tesz a religió difficultásiban való complanatio felől a propositiókban . . .«

A király oly »papi és német« urakat tett a nádor mellé, a kiknek ellenzése minden jót megakadályoz. Egyébiránt kijelenti, hogy ő — Lónyay — nem csinál zavart; ő nyiltan kijelentette mindig meggyőződését. Emlékezzék csak vissza a nádor az 1638-ki országgyűlésre, a mikor arra kérte, hogy »a religióban való nagy differentiát tollálni« igyekezzék. De akkor is más időre halasztották a kérdés elintézését. Azóta tett lépései ez ügyben szintén nyilvánvalók. Abban, hogy a fejedelem az ő párthiveivel országgyűlésileg akar tanácskozni, Lónyay nem lát semmi rossz intentiót. Nem lehet mondani, hogy a magyar rendek a király és haza ellen törekednének akkor »midőn az ő felsége maga kegyelmesen acceptált conditióinak megtartása, abban való megbántódásuknak orvoslása, a közönséges jó és szabadság securitása felől akarnak consultálkodni.« Lónyay azt hiszi, hogy ha eddig is nem tiltották volna oly ridegen az efféle tanácskozásokat, könnyebben lehetett volna orvosolni a bajokat.

Mindezeknek elmondása után arra kéri a nádort: viseljen másképen gondot hazájára. Ne azt nézze, a mit a klerus hivatala szerint, talán akaratja ellenére is cselekszik. Hiszen a papság a bécsi békének és minden vallási törvényeknek ellentmondott; de azt a világi rendek többsége el nem fogadta.

Keresse inkább kedvét a haza békéjének, és akkor majd megértik egymást. [1])

Lónyay szemrehányása, mely szerint a nádor nem őszintén akarja a békét, csakhamar igazolva lett magának a nádornak azon memoranduma által, melyet Szemptéről julius 18-ikán írt a királyhoz és a melyben eltérőleg eddigi hazafias nyilatkozataitól, a királyt valóban ingerli a felkelők ellen. [2]) Másfelől nehány nappal utóbb, t. i. július 22-kéről, Rákóczy követeinek is olyan levelet irt, mely kétségtelenné tette, hogy a nádor nem akar békülni. Lónyayhoz ugyanekkor irott levelében tagadja, mintha az érsek által vezettetné magát. Ismételten óvja a kassai gyűlés megtartásától. Menti magát, hogy Szendrőn ridegen viselte magát és hogy nem engedhetett fegyverszünetet. A vallási sérelmeket nem tartja elég oknak a fegyverfogásra és idegenekkel való szövetkezésre. Ő felsége senkit sem bánt vallásában; az érsek pedig hivatalát teljesíti, ha a vallás dolgában szól. Ez a kérdés országgyűlés elé való, és nem bizottsági tárgyalásokra.

Elismeri, hogy Lónyay sokat fáradott a béke helyreállításában, de az eddigi országgyűlési tárgyalásokból azt következteti, hogy a sérelmek nem voltak igazi okai a felkelésnek. Az idegenek szövetsége volt az ok; ezt a gyermek is átlátja. Csodálja, hogy ezt Lónyay nem akarja látni. »De — úgymond — úgy szokott az lenni, hogy a kiket isten büntetés alá szokott venni, eszöket veszi el, hogy látván se lássanak . . . Ismételve óvja a veszedelem előidézésétől.

A rövid tartamú fegyverszünet, melyet Eszterházy és Kemény a tárgyalások folyama alatt kötöttek, lejárt. Kemény nem volt hajlandó azt meghosszabbítani, s ezzel a tanácskozás megszakíttatott és kezdődött újra a harczi mozgalom.

III.

Rákóczy, hogy a felvidékkel való érdekközösségét fentartsa, és azt lehetőleg megerősítse, augusztus elejére összehívta a felvidéki rendeket, a már fentebb is érintett ország-

[1]) Toldy: Eszterh. élete 429—433 l.

[2]) U. o. Okmánytár XXI. sz.

gyűlésre Kassára, hogy jelentést tegyen nekik a béketárgyalások folyamáról.

A közhangulat békülékeny volt. A sokat szenvedett felvidék követei nem akarták továbbra is a háború esélyeinek tenni ki az országot s minden eszközt megragadtak arra nézve, hogy a tisztességes békét előmozdíthassák. A fejedelem hasonszellemű előterjesztését tehát örömmel fogadták és elhatározták, hogy a béketárgyalások elejtett fonala ismét felvétessék. A fejedelemnek minden eddigi eljárását helyeselték, megerősítették és ujonnan megbízták őt arra, hogy a religio és haza szabadságainak védelmében tegye meg mindazt, a mit a nemzet becsülete és a törvény szentsége megkiván.

Az országgyűlési tárgyalások részleteit nem ismerjük; de Lónyay leveleiből kitünik, hogy a rendek itt specifikálni kezdték azon törvényeket, melyeknek megtartását a királytól követelni kellene. Lónyay ez ellen felszólalt az országgyűlésen. Nem tartotta helyesnek, hogy a gyűlés a folytatandó béketárgyalások részleteibe bocsátkozzék. Általánosságban kivánta kimondatni, hogy a királyi diplomának mind a 17 pontja, a bécsi békekötés és a még végre nem hajtott törvények *mind* végrehajtassanak.

De a kassai rendek többsége bele ment a részletezésbe. Azt hitték, hogy ha általánosságban maradnak, a külföld nem fogja tudni, mi az voltaképen, a mit a rendek akarnak és a miért kényszerülve voltak fegyvert fogni.

Lónyaynak kétségen kivül zokon esett, hogy javaslatát a rendek el nem fogadták; de azt nem ellenezte, hogy Fejérpataky által ő felsége még egyszer felhivassék a béketárgyalások folytatására. Mikor arról volt a szó, kik küldessenek ki a fejedelem részéről ezen tárgyalások folytatására, a rendek egyhangúlag Lónyay Zsigmond kiküldését kivánták, mely kivánságuk különben teljesen egyezett a fejedelem kivánságával is. Mindazáltal a követek kinevezése elmaradt mindaddig, míg a rendek Fejérpataky bécsi küldetésének eredményéről nem értesültek.

Ezért azonban nem sokáig kellett várakozniok. Ferdinand, jóllehet a harczi szerencse ez időben az ő részén volt, hajlandónak mutatkozott a békére, hogy ez által Rákóczynak

a svédekkel való egyesülését megelőzvén, esetleg kevesebb áldozat árán érhesse el czélját. Meghallgatta a nádor véleményét is, a ki már aug. 21-én értesítette a fejedelmet, hogy a császár »szokott kegyelmességéből« megengedte, miszerint a Sárosban megkezdett tárgyalások fonala újra felvétessék. A tárgyalások megkezdéseül szept. 14-két, helyéül pedig *Nagyszombatot tüzte ki.*

Rákóczynak azonban ez idő rövid volt, s kérte a tárgyalások megkezdését szept. 30-káig elhalasztani, a mibe a nádor is beleegyezett. Azonban az események azt mutatják, hogy Rákóczynak még ez is rövid idő volt arra, hogy követeit kiküldhesse. Ugyanis ő a rendek beleegyezése nélkül már csak azért sem akart tenni semmit, mert a háború tényleg folyt, s annak terhét azok viselték. Szükségesnek tartotta a kassai gyűlés által helyeselt tárgyalások megkezdése előtt még egyszer tanácskozni a rendekkel, és október elejére összehívta őket Tokajba, hogy a Fejérpataky által Bécsből hozott császári válasz felett nyilatkozzanak és hogy a Nagyszombatba béketárgyalások czéljából kiküldendő követek számára adandó utasításokat megállapítsák.

A Tokajba gyűlt rendek, meghallgatván a császár és a nádor levelét, feliratukban fájdalmas szívvel nyilatkoztak a hajdan virágzó országnak jelenlegi pusztulásáról, mely leginkább vallási gyűlölködésből ered. Panaszaik és sérelmeik kapcsában kivánataikat több pontban foglalják össze. Ezeknek közlését annál kevesbbé mellőzhetjük, mert ezek szolgáltak utasításul és zsinórmértékül a további tárgyalásoknál.

A rendek ugyanis ezt kivánták:

A bécsi békében megállapítva, az 1608-iki első törvényczikkben megerősítve, a királyi hitlevél hatodik czikkelyében elfogadva s több következő országos határozatban megujítva lőn, hogy a vallás az ország valamennyi rendeinek, a magok és a királyi ügyész birtokain, továbbá az ország békességesebb fenmaradása czéljából a végvidéken is, a bécsi béke és a koronázás előtti törvény értelmében szabad és sértetlen maradjon; és pedig olyképen, hogy a vallás szabad gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. k. városoknak és országos rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, to-

vábbá az ország végvidékén, úgy szintén a városokban és falvakban, azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen és senki bármily állásu legyen is, vallásának szabad gyakorlatában sem ő felségétől, sem bármely más földesuraktól semmiképen és semmi ürügy alatt meg ne háboríttassék és ne akadályoztassék.

Ezen biztosított szabadság megsértésével történt, hogy a jobbágyok földesuraik által nem a törvényben hangsúlyozott önkénytes elfogadás, hanem önkényes kényszer által, birságolás és más erőszakos módon kényszeríttetnek oly vallásra, oly szertartásokra és oly parochialis fizetésekre, melyek lelkiismeretökkel meg nem egyezők. Minthogy pedig a szabadság fogalma minden kényszert kizár, az említett országos végzések szerint úgy kellene a bajon segíteni, hogy minden efféle erőszakosság és háborgatás megszüntettessék és minden kényszerített jobbágynak önelhatározására bizassék a vallás megválasztása.

Ehhez járul még, hogy a parochiájokból elzaklatott és jövedelmeiktől megfosztott protestans lelkészeket egyházaikból száműzni akarják. Minthogy pedig világos, hogy a vallás szabad gyakorlata lelkészek és szentségkiszolgáltatás nélkül nem lehetséges: kétségtelen, hogy ott megzavartatik a vallás szabad gyakorlata, a hol annak folytatására szükséges eszközök elvétetnek. Ezen sérelem megszüntetésére igazságos lenne, ha az elűzött prot. lelkészek, vagy azok helyett az ő vallásukhoz tartozó más lelkészek az elszedett régi parochiákba visszamenjenek, szokott jövedelmeiket élvezhessék, s egyházi hivatalukat szabadon gyakorolhassák.

Utolsó panaszuk e részben, hogy a földesurak nemcsak paplakokat, hanem templomokat is elszednek az evangelikusoktól s megtiltják nekik a temető és harangok használatát. Miből következik, hogy a szabad vallás-gyakorlat helyétől és módjától megfosztva, a törvényhozás idején fennállott szabadságukat nem élvezhetik. Minthogy pedig az efféle új változtatások nem maradhatnak, a szabadság gyakorlására a végzések erejénél fogva megkivántatik, hogy a vallásgyakorlat a templomok látogatásának, harangok és temetők használatának azon módjára vitessék vissza, melyben az 1608-ki törvény keletkezésekor volt, s minden bárki által és bármiképen eddig elfoglalt temp-

lomok azoknak szabad vallásgyakorlatával, a kiktől elvétettek, visszaállítassanak.

Ezeket, mint a megerősített törvények szerint igaz panaszokat, melyeket a protestans rendek 1638-ban a pozsonyi országgyűlés alkalmával bővebben terjesztettek elő ő felségének, ekképen előrebocsátván, kérik a királyt, méltóztassék azokat nemcsak kegyesen elintézni, hanem az elintézetteket valósággal végre is hajtatni.

Hogy pediglen az említett végzéseknek megsértése a jövőben büntetéstől való félelem által is megakadályoztassék, és a rendek egyetértése kölcsönösen megerősödhessék: méltóztassék ő felségének az említett végzések megsértőit a jelenben úgy mint jövendőben is, mások rettentő példájául azon büntetéssel sujtani, melyet Ulászló király hatodik decretumának 8-ik czikke rendel az ország törvényeinek megsértői ellen; úgy azonban, hogy a katholikus és evangelikus statusból választandó küldöttség előzetesen vizsgálja meg az ügyet.

Felesleges volna ezúttal fejtegetni, hogy a mult pozsonyi országgyűlésen minő vita támadt a »protestans rendek« elnevezése felett. Ezt mindenki tudja. Minthogy azonban ezen elnevezés alapja az 1608-ki törvény 1. és 3-ik czikkelyéből elég világos; és a szóló rendek nem látják, miért kellene az evangelikusoktól elvitatni a »rendek« elnevezését, melyet a katholikusok csak magoknak akarnak fentartani, holott minden szabadság előjogaival közösen birnak: kérik azért ő felségét, hogy az elnevezés egyenlősége tartassék meg; a mit a katholikusok magok használni kivánnak, azt ne irigyeljék a velök egy szabadságnak örvendő lakostársaiktól, s ezután ne támaszszanak e tárgyban hasonló nehézségeket.

A szentszékekre vonatkozólag az volt a bécsi békekötésnek végzése, hogy ha netán valamely visszaélések csúsznának be, azok javítassanak ki. Minthogy pedig most olyan visszaélések tapasztaltatnak, hogy sokan azon ürügy alatt, mintha a kath. vallást háborgatnák, az evang. vallás iránti gyűlöletből pörbe fogatnak, s ugyanazon személy vádló és biróként szerepel; továbbá a házassági kérdésekben nemcsak r. kath., hanem evangelikus vallású egyének felett is itélnek — hogy tehát e részben is elkerültessék a vallás sérelme és teljesíttessék az

1608-ik 1. t.-cz. abbeli rendelete, hogy a gyűlölség és visszavonás elhárítására miuden vallásnak saját superintendensei legyenek: kivánják a rendek, hogy a házassági kérdésekben, melyek a protestansok lelkiismereti szabadságát illetik, a katholikus szent székek ezentúl ne hozzanak itéletet.

Az 1608-ki koronázás előtti 8-dik t.-czikkben az mondatik, hogy a jezsuiták Magyarországban semmi állandó birtokokat és birtokjogokat ne birhassanak. Mindamellett az idézett törvény megsértésével nemcsak collegiumokkal, állandó birtokkal és székhelylyel, hanem tényleg birtokjoggal is felruháztattak, s ő felsége a legujabb pozsonyi országgyűlés utolsó előtti czikkelyében kegyesen megigérte, hogy a végre nem hajtott törvényeket végrehajtatni fogja; ennél fogva a rendek alázattal kérik e törvénynek végrehajtását olyképen, hogy a jezsuitáknak adott birtokok ismét előbbeni birtokosaiknak adassanak vissza, és hogy azon birtokok ezután sem ezeknek, sem más egyházi személyeknek vagy testületeknek ne adományoztassanak; sőt hogy a rendek békés nyugodalma szempontjából a nevezett jezsuita atyák az országon kivül maradjanak, minthogy más rendű egyházi férfiak, úgy mint a régi királyok alatt, elegendők az egyházi teendők végzésére.

Az 1609: 18. t.-cz. értelmében a tizedeket a régi szokás szerint kellene bérbe adni. De ez ellen a főpapok nagy visszaéléseket követnek el, a mennyiben a régi bérrel meg nem elégedve, azt a birtokosok terhére emelik. Végezendő volna, hogy a régi szokástól el ne térhessenek.

A többi pontokban panaszkodnak a földesurak törvényszéki jogbitorlásáról, birtok-átruházási visszaélésekről, különösen az egyházi rendnél; az országgyűlésnek három éven túli elhalasztásáról és általában a sérelmek mellőzéséről. Kivánják többek között, hogy a szavazásnál a megyéknek és testületeknek nagyobb súlya legyen, mint a magán-személyeknek. Az egyházi személyek meghivásánál pedig tartsa meg ő felsége az ország törvényeit.

A bécsi békének 9. és 10-ik pontjában, valamint az 1608-ki koronázás előtti törvényben is kimondatott, hogy a kisebb és nagyobb hivatalok a magyaroknak vallásküllönbség nélkül adassanak. De ezen törvény az evangelikusokra nézve

mind ez ideig nem tartatott meg, mivel II. András 30. t.-czikkének sérelmével egyes személyekre nemcsak két, hanem több méltóság is ruháztatik, s így másoknak nem jut semmi. Kivánatosnak tartják tehát a rendek, hogy ő felsége az egyes személyek kitüntetésében mérsékeltebben, a vallás-különbség nélküli hivatalosztásban pedig bőkezübben járjon el. Arra is kérik, hogy az egyházi hivatalok osztásánál figyelemmel legyen a nemesi származásra, a korra és az érdemre.

Teljesíttetni és végrehajtatni kérik a német katonák kivitelére, a törvénykezésre és politikai hivatalokra vonatkozó törvényeket. Kivánják, hogy a békét a törökkel is magyar emberekkel tárgyaltassa.

Végül tanubizonyságul hívják fel Istent, hogy a jelenlegi mozgalomra nem ők adtak okot. Ők nem akarnak semmit ő felsége ellen; csak sérelmeik orvoslását kérik, mint kérték eddig is, fájdalom, eredménytelenül. Szerintök a béke helyreállítható, ha ő felsége általános amnestiát ad azoknak, kik a legujabb mozgalomban részt vettek. Könyörögnek ismételve, hogy a felhordott sérelmeket a törvények értelmében ezen béketárgyalások által megszüntetni, és az ország rendeit régi szabadságaikban, dicséretes szokásaikban és jogaikban megtartani kegyeskedjék, az erdélyi fejedelem által óhajtott békével egyetemben. [1])

Ez volt a rendek kivánsága.

Rákóczy ezekhez képest azonnal kinevezte követeit, egytől-egyig kipróbált hűségű magyar hazafiakat, hogy ne vádoltathassék, mintha Erdély érdekeit nyomná előtérbe.

A követség élére ismét a mérsékletéről és higgadtságáról ismert Lónyay Zsigmondot állítá, a kit békülékeny természeténél fogva Kemény János »austriakus« hajlamúnak nevezett, mint szokták nevezni hazánkban rendesen azokat, a kik az Austriával való jó viszony fentartásán fáradtak. Pedig Lónyay volt olyan kemény magyar, mint bármely más kortársa, csak az volt a különbség, hogy ő a nádorral, ennek nyers modora mellett is, bizalmasabb lábon állott, mint a többi társai. Mel-

[1]) A tokaji gyülés felirata III. Ferdinándhoz. Szilágyi Sándornál 51—61.

léje adattak: Nyáry Bernát, Klobusiczky András, Chernell György, mint a fejedelem személyéhez mindenkor híven ragaszkodó férfiak; továbbá Soporni Miklós, Kőrösy István és Zákány András, a felvidék érdekeinek hű védelmezői.

A Ferdinánd részéről kiküldött követség élén ismét Eszterházy Miklós volt, a kinek hazafisága minden kétségen kivül állott ugyan, de a ki indulatosságánál fogva éppen nem volt alkalmas ilyen békítő szerepre. Társai voltak: Lippay Gáspár nádori itélőmester, Rohonczy István zalavári apát, gr. Tieffenbach Rudolf, Csáky László, Questenberg Gerhard és Mikulics Tamás tanácsosok.

IV.

A két fél bőven el volt ugyan látva utasításokkal; de úgy látszik, ezeken kivűl a harczi szerencsében vetett remény nagyobb befolyással volt reájok, mint az irott utasítás. A király követei komolyan hitték, hogy a porta cserben fogja hagyni Rákóczyt; s ez azután kényszerülve lesz bármily feltételeket is elfogadni.

Azonban a külügyi viszonyok a fejedelem javára alakultak s így a nádor reményei dugába dőltek.

A nádor, ki különben is már öreg, zsémbes és nyers modorú ember volt, ura felsőbbségének nymbusával akart hatni az ellenfélre. Fitymálását már az által is tanúsítá, hogy a régi szokástól eltérőleg, nem küldött kiséretet a fejedelem követei elé s bevonulásukkor a toronybeli őrök nem adtak jelt trombitáikkal.

Lónyay, ki a külsőségekre is sokat adott, annál inkább megütközött a nádor ezen tüntetésén, mivel a kiséret magán levél útján meg is volt igérve. Mihelyt a városba érkezvén lakásaikat elfoglalták, Lónyay magához hivatta társait, hogy a következő nap teendőit megbeszélje velök. Rossz előjelnek vette a véletlenségből támadt tüzet, mely megérkezésök után Nagyszombatban kiütött. Elhatározták, hogy a megérkezés napján nem tisztelegnek sehol. Másnap reggel Lónyay két szolgáját küldték a nádorhoz, de csak azért, hogy a fejedelem és a felsőmagyarországi rendek részéről az üdvözletet átadják.

Az üdvözlet irásba volt foglalva, nehogy hozzáadás, vagy kihagyás által valami hiba történjék. Maga Lónyay fogalmazta az üdvözletet ekképen: »Az erdélyi fejedelem ő nagysága és a felsőmagyarországi urak, nemesek és szabad városok commissariusi őnagyságok és kegyelmek szolgálatjokat ajánlván, az Nagyságod egészségit látják, kivánván istentől Nagyságodnak minden jót. Ez alkalmatosság minémű karban legyen, örömest érteni akarják.«

A nádor ülve fogadta az üdvözlet átvivőit és süvegét kissé megemelve mondá, hogy valakit majd ő is át fog küldeni a viszonválasz megadására — Lónyayhoz.

Nem sokára megjelent a nádor öcscse: Eszterházy Farkas, s bátyja üdvözletét átadván, azon reményének adott kifejezést, hogy Lónyayék sietni fognak a munkát megkezdeni. Felhozta az előző napon kiütött tüzet, — mely ugyan ugymond — eloltatott; de a vidéken még nagyobb tűz támadt, melyet sietni kellene szintén eloltani. A nádor kész megkezdeni a tárgyalásokat, csak tudassa vele Lónyay, mikor foghatnak hozzá.

Lónyay elébb társaival értekezett; s ezeknek egyetértésével válaszolá: Köszönik a nádor viszonti üdvözletét, ők készek a munkához fogni akár a mai nap délutánján, akár holnap reggel, a mint a nádornak tetszeni fog.

És miután meghatározták volna az ülések ünnepélyes megnyitásának módját, Lónyay előterjeszté társainak az utasítás alapján általa készített propositió-javaslatot, mely négy részre volt osztva: Az első szólott a vallásról, jelesül az elfoglalt templomokról és elűzött lelkészekről, mint a melyeknek visszaadását kellett követelniök, s ekként a vallásgyakorlat szabadságát biztosítaniok. A második szólott a megsértett közszabadságról. A harmadik a megrongált véghelyek helyreállításáról. A negyedik az általános amnestiáról.

Ugyanekkor beszélték meg a fejedelem azon utasítását is, mely a fegyverszünetre vonatkozott. Így készültek elő a fejedelem követei az első ülésre, melyet ünnepélyes formalitások között kivántak megtartatni. Mikor a nádor magánértekezletre hivatta őket magához, nem jelentek meg. — »Az első össze-

jövetelnek — mondák — ünnepélyesnek kell lennie; mert ők nem a nádorhoz, hanem ő felsége biztosaihoz küldettek.«

A nádor elismerte e kívánság jogosultságát, s Révay által tudatta Lónyayékkal, hogy október 27-kén ünnepélyes ülésen fogja őket fogadni.

Mikor ezek ünnepélyes ruhában megérkezvén s a nádor előtt megjelentek, ez beszéddel üdvözölte őket. De mint rendesen, úgy most sem volt tapintatos. Sem a fejedelemnek, sem az országos rendeknek nem adta meg a kellő czímet, a mivel a fejedelmi követeknek különben is gyenge bizalmát nem igen erősítette.

Ez azonban még csak bevezetésűl szolgált a következő kellemetlenségekhez. Mikor a megbizó levelek kicserélésére került a sor, a nádor kiméletlen szavakban tört ki a fejedelem ellen. Hogyan fog — ugymond — ő felségével tractálni az a fejedelem, a ki a svédekkel szövetséget kötött és a ki megtámadta ő felsége híveit? Ez hitszegés, melyet szó nélkül nem hagyhat. Aztán mit akarnak itt a felvidéki rendeknek követei, a kik ő felsége iránti köteles hűségöket hasonlóképen megszegték? Ezeket ő már csak azért sem fogadhatja el, mert nincs rendes megbízó levelök. De különben is az őket állítólagosan kiküldő rendek megsértették koronás királyukat, midőn ellene fegyvert fogtak.

Lónyay a nádor ezen kifakadásaira erélyesen válaszolt. Kérdést intézett hozzá: akar-e vele és társaival tárgyalni, vagy nem? Ők nem jöttek ide feleselni, hanem tractálni. Ha a nádor szemrehányással kezdi a tractát és kifogásokat tesz megbizatásuk ellen, akkor ők is kifogásolhatják a király megbízó leveleit, mint a melyek nem a királyi szó és keresztyén hit alatt adattak ki.

A mi pedig a király elleni fegyverfogás bűnét illeti, arra nézve idézte II. András királynak II. 31. t.-cz., mely szerint a rendek fegyvert foghatnak a törvénytaposó király ellen a nélkül, hogy ez által hűtlenséget követnének el.

A nádor a helyett, hogy e választ megczáfolta volna, még nagyobb haragra lobbant. Dühében toporzékolt és káromkodott. [1]) Mikor pedig Lónyay csititotta és meggyőzni akarta,

[1]) »Quibus et qualibus gesticulationibus usus sit coram ipsis dici

azt válaszolá: neki senki sem vethet lakatot a szájára, hogy szabadon ne szólhasson a közügyekről. Ehhez neki, úgymond, több joga van, mint ő felségén kivül bárki másnak. A fejedelem követeit nem ismeri el sem directorinak, sem praeceptorainak; tud ő annyit, mint ő kegyelmök, stb.

Azonban nehány nap alatt lelohadt haragja. Hivatta magához Lónyayt, hogy helyreüsse a haragja által elkövetett hibát. Ez azonban nem akart menni, nem akarta hallani a fékezhetetlen indulatú ember kitöréseit. De társai más nézetben voltak; rábeszélték Lónyayt, hogy csak menjen, hátha jó órájában fogja találni a nádort, és egy magánbeszélgetés által előbbre viheti az ügyet.

Csakugyan úgy lett. A nádor nyájasabban fogadta őt, mint remélte; de azért urának felsőbbségét mindig hánytorgatta. Úgy tett, mintha nem egyenjogú felek állanának egymással szemben, hanem mintha a császáriak csak meghallgatására jöttek volna annak, a mit a fejedelmiek *kérni* fognak. Eszterházy megmutatta Lónyaynak Ferdinánd plenipotentialisát; és kijelentette, hogy e szerint ő felsége, majd *decretum* alakjában fogja kiadni a maga határozatait.

Lónyaynak kifogása volt a »decretum« kifejezés ellen. »A magyarok — ugymond — félnek a decretum szótól, s annak hallása is indulatba hozza őket; jobb lenne, ha az *assecuratio* kifejezés tétetnék. Társai azonban másnap e kifejezést kivánták betétetni: »sub verbo regio et bona fide christiana,« minthogy csak az nyujt elegendő biztosítékot arra nézve, hogy a tanácskozmány eredményét magáévá fogja tenni.

Ezen magán természetű tanácskozások után november 1-jén következett nyilvános ülés, a hol Lónyay hosszasan fejtegette a lassú haladás okait. Sajnálattal említé, hogy a nádor felvetette a megbizó levelek kérdését, és különösen azt, hogy a fejedelem ügyét a felvidéki vármegyék ügyétől elválasztani akarja. Ez ellenkezik utasításaikkal, melyektől eltérniök nem lehet. Ezeknek értelmében a tanácskozás fonalát ott kell felvenniök, a hol az Sárosban félbeszakadt. Kivánja, hogy hala-

nequit, pedibus pulsando et dicendo pokol pokol aliquoties de principe igazat mondtam, etiam dentes rigendo . . . Bártfai jegyző naplója. Nemz. Muzeum.

déktalanúl fogjanak a munkához és hogy a császári követek által adandó válaszokat ő felsége is megerősítse.

A nádor ezuttal csendesen viselte magát. Csak annyit mondott, hogy a császár részéről még több nehézséget lehetne felhozni, nevezetesen pedig az országos rendek eljárása ellen; de nem akarja a szót szaporítani, s bona fide kész elfogadni a Lónyay által benyujtott irásbeli propositiót, illetőleg választ a császáriak által Sárosban tett nyilatkozatra.

Ebben hivatkozás történik arra, hogy a fejedelem még Sárosban kifejtette okait, miért kényszerült a vallási és polgári szabadság védelmére fegyvert fogni; mire ugyanakkor ő felsége követei is megadták válaszukat. Akkor nem tartották szükségesnek ily vitatkozásokkal tölteni az időt; most azonban kivánatosnak tartják, hogy a lelkiismeret, a törvény és az ország szabadságai épségben maradván, a nép nyomora s a vér ontása békés eszközökkel beszüntettessék. Épen azért a királyi követek akkori pontjaira a következőkben válaszolnak:

Az elsőre nézve megelégesznek ő felsége azon igéretével, miszerint legközelebb országgyűlést fog összehívni, melyen a rendek szabadon megjelenhetvén, szabad és nem kényszerített szavazataikkal erősíthetik meg azt, a mit a mostani békekötés határoz.

A második, harmadik és negyedik pontra nézve, minthogy a fejedelem még eddig semmi reális választ nem kapott, csak halogatást tapasztalt és minthogy ama pontokban az ország sarkalatos szabadságáról és fenmaradásáról van szó, tehát azokra más részletesebb választ vár, annyival is inkább, mert a felvidéki rendek legközelebbi feliratából, melyet ő felségének benyujtottak, kitünik, hogy nem egyedül a fejedelem panaszkodott a vallás és polgári szabadság megsértése fölött, nemcsak ő követelte annak visszaállítását és megtartását, a mint hogy ő császári és királyi felsége bele is egyezett, hogy az e jelen tárgyalások alkalmával megtörténjék. Az nem képez akadályt, a mit ők állítanak, hogy t. i. azokat közönséges országgyűlés nélkül tárgyalni és kiegyenlíteni ne lehetne. Hiszen a bécsi békekötés példája is világosan mutatja, hogy hasonló bajok és sérelmek tárgyalhatók. És ha azokat, melyek ama békekötés alkalmával végeztettek, érdemes volt országgyűlésileg el-

fogadni és megerősíteni; akkor ő felsége most is csak jóságát és az ország iránti atyai indulatát fogja követni, ha a fejedelem és a rendek által előterjesztett ügyekre vonatkozólag kegyesen és kielégítőleg fogja magát elhatározni.

Az ötödik pontra nézve azt mondják, hogy ámbár az ország régi jogainak és szabadságainak, úgyszintén a nemesi előjogoknak megengedett védelmét nem szükséges felemlegetni; nehogy azonban ezen egyesség megkötése után semmiféle ürügy alatt zaklatásra ok ne szolgáltassék, hogy ő felsége ne részleges, de egyetemes amnestiát adjon minden rendű és rangú oly embereknek, a kik a fejedelem mellett akár nyiltan, akár titkon részt vettek a szabadság védelmében, és hogy a mozgalom alatt elfoglalt s másoknak adományozott javaik előbbi jogaikkal visszaadassanak, azt a királyi kegyelem és a lakosság kölcsönös egyetértése követeli.

A hatodikra nézve a fejedelem megnyugszik abban, hogy Erdélynek és a hozzá tartozó részeknek minden nehézményei bizonyos helyen és időben a mindkét részről kiküldendő bizottság által kiegyenlítessenek és véglegesen eldöntessenek; s szigorú rendszabályok hozassanak arra nézve, hogy a török miatt a király birodalmából a fejedelem birtokaiba beütések ne történjenek; sőt inkább, hogy az ilyen betörők és azok pártfogói örökös számüzetéssel bűnhödjenek.

A hetedikre vonatkozólag kivánják, hogy — mivel a fejedelemnek az a törekvése, hogy hazájának fennállását biztosítandó, annak békéjét is fentartsa — a törvénynek azon fennálló rendelkezései, melyek azt mondják, hogy a magyar ügyeket csak született magyarok tárgyalják, és hogy ő felsége a törökkel csak mint magyar király alkudozzék, épségben fentartassanak; tehát kivánják, hogy a törökkel kötendő mostani békét is született magyarok kössék, ez által is elég tétetvén az ország törvényeinek.

Az utolsóra nézve azt mondják, hogy ámbár a fejedelem e háborút védelmi harcznak tekinti, melyet nem egyes egyének kedvéért és méltóságáért, hanem a közszabadság helyreállítása czéljából volt kénytelen megkezdeni; minthogy azonban e háborúnak elején a császári meghatalmazottak a felajánlott fegyverszünetet el nem fogadták, s ekként a háború folytatása által

azóta igen nagy költségeket és jószágpusztításokat idéztek elő, s mi több, a fejedelmet arra kényszerítették, hogy katonáinak és híveinek vérét kénytelen volt ontani: tehát nem tartja helytelennek, hogy annak költségeit azok viseljék, a kik a háborura okot szolgáltattak. Minél fogva a fejedelem az utolsó pontra nézve új választ vár ő felségétől, mint a melynek elintézése szintén a béke feltételét képezi; mert ha kártérítést nem kap, akkor nem járulhat a béke megkötéséhez. Ha ő felsége követei erről értekezni hajlandók, akkor a fejedelem a kártérítésre vonatkozó pontokat is elő fogja terjeszteni.

A császár nevében szintén még Sárosban tett propositiókra nézve tiz külön pontban foglalván össze a fejedelem kivánatait, azon reményöknek adtak kifejezést, hogy ő felsége akként fogja azokat megitélni, hogy a háboru szomorú következményei minél hamarébb megszűnjenek, és a szép békesség ő felsége örökös dicsőségére, visszaállíttathassék. [1])

V.

A fejedelem ezen határozott, mondhatni követelő válasza nem jó benyomást tett a császáriaknál. Boszantotta őket az új követelésnek azon indokolása, mely szerint a fejedelem kénytelen volt a háborút folytatni, mert a császáriak nem akartak neki fegyverszünetet sem engedni. Az ebből származott károk megtérítéséről hallani sem akartak; de nem tartották tanácsosnak a fenyegetést. Inkább a király kegyelmét tolták előtérbe, s azt nagylelkűségből igérték a fejedelemhez pártolt magyaroknak, kik nézetök szerint ok nélkül fogtak fegyvert ő felsége ellen. Hogyan követelhet kárpótlást az, a ki ő felsége birodalmát rommá tette?

Ily hangulattal siettek válaszuk elkészítésével.

A nádor november 4-kén hivatta magához Lónyayt és hosszasan értekezett vele a postulátumok felett. »Én — úgy

[1]) Replicatio commissariorum illustrissimi ac celsissimi domini Dni Transylvaniae Principis, partium regni Hungariae domini et Siculorum comitis etc. ad Resolutionem et propositionem dominorum commissariorum sacrae caesareae regiaeque majestatis in Oppido Sáaros exhibitas et in tractatu praesenti reassumptas. Szilágyinál 79—84 l.

mond — már három nap óta gondolkodom és nem tudok találni választ a ti követeléseitekre. Ti ő fölségét zavarba akarjátok hozni; a legnagyobb lenézést tanusítjátok iránta, állítván, hogy igéretét nem váltja be. A ház mind a négy sarkából összeseprítek a piszkot és tisztaságot követeltek. Bolygatjátok a vallás dolgát; de nem tudjátok-e, hogy ezzel oly követ emeltek, mely alatt vadállat nyugszik. Ő felségének leghatározottabb akarata, hogy inkább elhagyja az országot, mintsem hogy valami ujítást engedjen a vallás ügyében. E tekintetben az érsek a felelős, a ki nem fogadta el ő felségének azon tanácsomat, hogy négy theologust rendeljen ki annak eldöntésére, mi történjék a vallás dolgában. Ez nem történt meg, és most ime minden az én nyakamba szakad . . .«

Lónyay tartózkodó volt nyilatkozataiban. Nézetei a vallás dolgában homlokegyenest ellenkeztek a nádoréival. Ő a theologusokat teljesen ki szerette volna zárni a vallásról szóló tanácskozásból. Hiszen a tapasztalás bőven bebizonyította, hogy a bajt tulajdonképen azoknak exclusiv felfogása okozta.

November 7-kén a nádor átadta a replikát Rákóczy követeinek. Lónyaynál olvasták fel, mely — a mint a bártfai jegyző mondja — csupa gúnyt, szidalmat és rágalmat foglalt magában.

Ugyanis a császáriak a replica bevezetésében azt mondják, hogy e tárgyról köteteket lehetne irniok annak bebizonyítására, hogy a háborúnak nem ő felsége az oka, és hogy a jelenlegi fegyverfogás nem a vallás, nem is az ország szabadságáért, hanem külszövetség kedvéért történt. De erről nem akarnak szólani; csak az átküldött pontokra kivánnak röviden válaszolni.

A mi az első pontot illeti, arra nézve azt felelik, hogy a fejedelem megelégedését tudomásul veszik ugyan, de azt, hogy az összehivandó országgyűlésre jövő rendeknek biztositék adassék, hogy ott szabadon megjelenhessenek, és hogy szabad és nem kényszerített szavazataikkal erősíthessék meg azt, a mit most határoznak, nem fogadhatják el. Meg vannak győződve, hogy ő felségének uralma alatt és az ő általa tartott országgyűléseken nem az volt a baj, hogy a rendek nem szabadon határoztak. Sőt inkább túlságosan is sok szólásszabadság volt,

úgy hogy némelyek inkább lármával, mint bölcseséggel akarták az országgyűlési teendőket végezni.

A második, harmadik és negyedik pontokra vonatkozólag, minthogy e tekintetben némely országos rendek bővebb kérvényt nyujtottak be, a fejedelemnek nincs többé mit követelnie. Majd válaszolni fognak bővebben azokra is, melyek az ország fenmaradását és az összes rendeket illetik.

Az ötödikre nézve, a mi t. i. az ország és a nemesség szabadságaira vonatkozólag mondatik, azt jól kell megérteni, mert annak megitélése nem egy, nem tiz, nem húsz emberre, hanem az egész országra van bizva; ők nem állíthatják, hogy a felkelők urokat vagy önmagokat, jogaikat és törvényeiket akár védelmezték, akár sértették volna; de ő felsége vele született kegyelménél fogva kész amnestiát adni mindazoknak, kik mindkét részről egymásnak vétettek. Azt azonban igazságtalannak és lehetetlennek találják, hogy azokra is kiterjesztessék az amnestia, a kik csupán rablási szándékból csatlakoztak az ellenfélhez.

A hatodikra nézve helyeslésöket fejezik ki, hogy a nehézségek kiegyenlítésére bizonyos hely tűzessék ki. A török elleni kitörésekre vonatkozólag az országnak vannak világos törvényei.

A hetedikre nézve azt válaszolják, hogy az orátor illő ajándékkal már kiküldetett a portára, hogy a haza fenmaradása és békéje ügyében értekezzék. Azt azonban nem tartják kimondhatónak, hogy ő felsége ki által és mi módon tárgyaltasson, a mint azt a fejedelem előirni kivánja, mert az a követség nem csupán Magyarország, hanem ő felsége összes országainak békeérdekeit képviseli. — Különben gondja lesz a magyarokra is, hogy a fejedelem e részben is megnyugodjék.

Az utolsóra nézve megjegyzik, hogy felesleges felhordani a fegyverfogás okait, mert hiszen azt mindenki tudja. Azt se szükséges emlegetni, hogy a háború elején a császári meghatalmazottak a felajánlott fegyverszünetet el nem fogadták, és így a háború bajait megszüntetni nem akarták; mert e meghatalmazottak a fejedelem kezében fegyvernél egyebet nem láttak. Az ország elfoglaltatott, ő felsége alattvalói elnyomattak, a szegény nép pusztult. Ha ezt a fejedelem meg akarta

volna szüntetni, abban ő felségének meghatalmazottai nemcsak nem akadályozták volna, sőt inkább azonnal készek lettek volna alkudozni és ő felsége hadát visszavonni. Nem az ő részökön, hanem a fejedelem részén van a hiba, mely miatt egyesség nem jöhetett létre. Az ő nézetök szerint senkisem adott okot a fejedelemnek fegyverfogásra. Az ő általa okozott kár, melyet egyeseknek tett, fölér egész országokkal. Azonkivűl ő felsége hívei közűl hány embernek, árvának és özvegynek vagyonát és jövedelmét foglalta el! Éppen azért nem tudják felfogni, hogy a fejedelem, a ki a békét megzavarta, a ki ő felsége birodalmát rommá tette, a ki ő felsége híveinek birtokát elfoglalta, mindez után miképen követelhet még kárpótlást. Hiszen erről ő felségének megsértése nélkül és botrány nélkül még beszélni sem lehet. Egyébként, ha a fejedelem enged, azon esetben, mint eddig, úgy ezután is számolhat ő felségének jóindulatára.

Végül még a császár által a fejedelem személyére vonatkozó propositióját illető tiz pontra nézve is megtevén megjegyzéseiket, kérik a fejedelem küldötteit, hogy a nehézségek megszüntetésére törekedvén, mozdítsák elő az országban égő tűz eloltását. [1])

Ezen erélyes válasz mutatja, hogy a császári követek mint mindig, úgy most is, külön akarják választani a fejedelem ügyét a magyarországi felvidéki rendek ügyétől. Vele mint erdélyi fejedelemmel, hajlandók békülni; de a felvidéki rendekkel nem. Ezeket a nádor úgy tekinti, mint lázadókat, a kik a király iránt tartozó hűségöket megszegték. Ezért a tokaji gyűlés feliratára és az annak alapján beadott postulatumra felelni sem akart. Kifogást tett ismét megbizatásuk ellen, a mennyiben az ő nézete szerint, nem az ország rendei, hanem csak »némelyek« küldötték ki olyanok felett tárgyalni, melyeknek tárgyalására csak rendes országgyűlés van hivatva.

A király többi követei helyeselték a nádor felfogását, és egy kemény válaszadásban egyeztek meg, mely alkalmasnak látszott arra, hogy a felvidéki rendeket elidegenítse Rákóczy-

[1]) A replicára való resolutio. Extradatae die 7. Novembris. Egykoru másolata Acta Palat. IV. Kis-Marton. Szilágyinál, 84—89. l.

tól. Minduntalan azon kérdések ismétlődnek: ki bizta meg őket? hogy merészelnek az egész ország nevében beszélni?

A válaszirat elején csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogyan követelhet a fejedelem ő felségétől és az összes katholikus rendektől mint honfitársaitól olyanokat és oly hangon minőket csak az ellenség szokott követelni legyőzött ellenfelétől. Ők az ilyen modort méltatlannak tartják az ügyhöz és a királyi méltósághoz.

A fejedelem és némely főurak és városok követelései új olajat öntenek a tűzre; mert mit jelent ennél egyebet azon eljárás, hogy némely egyesek az ország nevét bitorolva, a királynak és az egész katholikus statusnak mintegy törvényeket akarnak szabni? – Tizennégy vármegyében lakó rendek és városok nevében beszélnek! de ezt kevesen akarják az országban; sőt magok azon vármegyék nemesei és városai is ellent mondanak ennek. Ilyen maga a nádor, a kinek ott birtoka van, ilyenek: Homonnai, Csáky István, Forgách Ádám és Zsigmond, a volt nádor fia, továbbá az összes római katholikus papság és a földes urak nagy része. Ez tehát túlságos követelés.

Továbbá nemcsak egyeseket, hanem az összes katholikusokat száműzni és kiirtani kivánják; mert mit jelent az, hogy azon vármegyékben, melyeknek nevében működnek, a katholikusok már régóta meg vannak fosztva birtokaiktól vagy számüzetésben vannak? És nincs, a ki mellettök felszólalni merjen! Ez az igazság és a haza szabadságának visszaszerzése? Ezt kivánja a keresztyén névnek és a magyar vérnek kimélete? Nem hiszik, hogy a biztosok ilyenre lennének felhatalmazva, hogy az összes sérelmek tárgyalására volnának hivatva, holott azokat, melyekhez joggal szólhatnának, nem említik.

Ám nyilatkozzanak a felvidéki városok, háborgatja-e valaki vallásukban? Azok a városok fogják azt tenni, melyek az ősi hitet és vallást falaik közűl kiirtották; de azoknak is ki adta a jogot arra, hogy az egész ország és a többi szabad városok nevében kérelmezzenek? Nem engedte-e meg ő felsége, hogy sérelmeit mindenki előterjesztheti, de az ország nevében senkisem beszélhet és nem folyamodhatik hozzá.

Hiába hivatkoznak e tekintetben a bécsi békekötésre.

Azt azt egész ország s a vallásra vonatkozó pont kivételével a kath. egyházi rend is elfogadta; s akkor nem bizonyos törvények végrehajtásáról, hanem általában az egész ország szabadságáról volt szó. Ha most valaki áthágta a törvényt, ott vannak a törvényszékek, büntessék.

Áttérve az egyes kivánságokra, nem ismerik el, hogy a király nem tartotta volna meg szavát és hogy azért mondották fel neki az engedelmességet. Méltatlankodva kérdik: ki bizta meg őket, hogy a törvényes királynak tartozó engedelmesség felmondását így kijelentsék? Különben a fejedelmi biztosok irata mutatja a nagy egyenetlenséget, mely a katholikus vallás elnyomása miatt keletkezett. Világos abból, hogy a katholikusok lelkiismerete felett akarnak uralkodni; s hogy ezt könnyebben tehessék, oly módot irnak elő, hogy a nyájtól elkergetik a kutyákat, melyek lelkök és testök felett őrködnek. A parasztokat — úgy mondanak — ellenünk akarják lázítani, hogy így zavart támasztva, az egyháziakat a világiakkal összeveszítsék; némely pontok által oly jogoktól akarják megfosztani a főpapságot, melyekkel az a keresztyénség kezdete óta birt e hazában. Az urakat a nemesek ellen, ezeket ismét amazok ellen izgatják, hogy a zavarosban halászhassanak.

De mindezek mellett számtalan panaszuk volna az erdélyi fejedelem ellen, a ki miatt oly sok nemesnek, özvegynek és árvának birtoka elvétetett, oly sok keresztyén ember esett török fogságba stb. Ez-e — úgy mond — a haza szabadságáért való harczolás?

Ezen nyomoruság mellett van vagy 25—26 oly vármegye az országban, melyek a fejedelmi biztosok követeléseiről tudomással sem birnak, ezekben sok főúr és nemes, és az egész klérus tudni sem akar rólok.

Elismerik a királyi biztosok, hogy e kivánságok között vannak olyanok is, melyek az ország közjavát illetik s melyeket ő felségének teljesítenie kell; de legnagyobb baj az, hogy azoknak nagy része, a kiknek nevében a biztosok szólanak, nem adta beleegyezését az ily követelésekhez. Ezeket csak azok akarják, a kik a hazát veszedelembe döntik. Az egész országnak kell ő felségével tanácskoznia a közjóról; s e tekintetben ők is készeknek nyilatkoznak közreműködni s felkérni a királyt

hogy a meglevő törvényeket végrehajtsa. Remélik, hogy ő felsége általok biztosítani fogja az egész országot, mert különben félő, hogy ily pusztítás mellett oda jutunk, hogy nem lesz mi felett tanácskozni, mert elvész az ország.

Az ő czéljok az, hogy a nemzet erejét emésztő eme háború megszünjék, hogy a királyi diplomához képest a törvények megtartassanak és a kedélyek megnyugtassanak. Ha ez meg nem történik, ezért a felelősséget elhárítják magokról a fejedelemre. [1])

Hogy ez a replica nagyon is éles hangon volt tartva, azt a következő napon tartott tanácskozmány alkalmával maga a nádor is elismerte. Ennek mentségeül csak azt hozta fel, hogy ezt ő felségének tekintélye és méltósága érdekében kellett megtennie.

VI.

Lónyay látván, hogy a tárgyalás tulajdonképen a főkérdésektől eltereltetik, kérdést intézett a király követeihez, hogy hajlandók-e a kedélyizgató magánügyek mellőzésével a vallási és a haza szabadságai ügyében felhozott sérelmeket és panaszokat a jelen béketanácskozmányban országgyűlésen kivűl tárgyalni és azokat a fennálló törvények értelmében megorvosolni?

Ezt annál inkább kellett kérdeznie, mert a király a felvidéki rendeknek e tárgyban adott válaszában azt mondotta, hogy követeire mind annak tárgyalását bizta, *a mi az ország közjavát illeti.*

Azonban a nádor ezt másképen fogta fel; és Lónyay kérdésére nézve csodálkozását fejezte ki, mert — úgy mond —

---

[1]) Responsio Dominorum Commissariorum Sacr. Caesareae et Regiae Majestatis ad Scripta per Dnos Commissarios nonnullorum Dominorum Magnatum et Nobilium certorum Comitatuum ac etiam Liberarum Civit. partium Regni superiorum exhibita eisdem data. 1. Nov. Anno 1644. Tyrnaviae. Lőcsei lev. Ugyanez a palatinalis Acták alapján Szilágyinál november 7-kéről van keltezve. Annyiban mind a kettő helyes, a mennyiben ez a kérdés először november 1-jén tárgyaltatott, s valószinű, hogy e válasz akkor is lett fogalmazva; de átnyujtva csak hat nappal utóbb, vagyis 7-kén volt. V. ö. Szilágyi 89—97. l.

adott replikájokkal a királyi követek tényleg belebocsátkoztak a tárgyalásokba. Hogy országgyűlés nélkül nem akar ily nagyjelentőségű kérdésbe bocsátkozni, azt azzal indokolja, hogy erre az országos rendek megbizása hiányzik. Valójában azonban nem az volt az ok, hanem az, hogy ütközetet várt a csatatéren, melynek kedvező eredményétől tételezte föl további magatartását.

Az ütközet azonban nem történt meg; s így november közepén új formában vétetett fel a tárgyalások fonala. Ugyanis a nádor jól tudta, hogy míg a papok és német tanácsosok jelen lesznek a tanácskozásoknál, az ellenfél nem bizik meg semmiféle nyilatkozatában. Ennél fogva azt indítványozta, hogy azok mellőzésével, magántanácskozmány kezdessék meg a fejedelem követeivel. A leglényegesebb pontokat most is az országgyűlésre akarta halasztani; de az e mellett felhozott érveire Lónyay azzal felelt, hogy igenis, ha új végzéseket kivánnának, akkor az országgyűlésre csakugyan szükség lenne; de mivel ők csak a régibb országgyűlések meglevő határozatainak végrehajtását kérik, ez megtörténhetik új megbizás nélkül is. Különben Lónyay eddigi tapasztalása szerint, nem sokat bízik az országgyűlésben, mert azt látja, hogy még a királyi diploma sem elég szent arra, hogy megtartassék. Ez az oka, a miért ő nem adhat semmit a nádor azon biztatására, hogy ha a fegyvert leteszik, ő felsége mindeneket végre fog hajtani.

A vallás dolgában a nádor azon kivánságára, hogy a pórok ne kényszeríttessenek kedvök elleni vallásra; továbbá azon állítására, hogy a templomokról a bécsi békekötés alkalmával szó nem volt, Lónyay azt válaszolta, hogy az első kivánságot ő is osztja, tehát kivánja, hogy az elnyomott pórok szabadíttassanak föl. Azon állítás ellen, mintha a bécsi békekötés alkalmával a templomokról szó sem lett volna, felhozza, hogy Mátyás magyarázó levelében világosan ki van mondva, hogy a vallás gyakorlata una cum templis szabad legyen. Elismeri, hogy ekkor a vallásszabadság csak a rendeknek engedtetett meg, de az 1608-diki törvényczikkben már a pórokra is kiterjesztetett. Az is ki volt mondva, hogy a zavargás idején mindkét felől elfoglalt templomok visszaadassanak, a miből világos, hogy a katholikusok által elfoglaltakat is vissza kellett adni. Abból is

világos az az értelem, hogy a törvény szavai szerint a vallás szabad gyakorlatát *semmi módon* nem kell zavarni. Már pedig a templomfoglalás a zavarásnak egyik módja. Ezt a törvényt Thurzó György nádor életbe is léptette.

De ha — úgy mond — semmi ratiói nem volnának is, nem kellene azért hagyni elveszni az országot, látván, hogy minden gyűlölségnek ez volna a legfőbb oka. Proponálja tehát:

hogy adassanak vissza mindazon templomok, melyeket a katholikusok 1638 óta elfoglaltak;

hogy hozassék szigorú végzés arra, hogy ezután nem lesznek hasonló foglalások;

hogy a nevezett gyűlés előtt elvett templomok visszaadására biztosok küldessenek s arról a jövő országgyűlésen jelentést tegyenek.

Erre a nádor azt felelte, hogy a klerus már az eddig tett engedményeket is sokallja; nem lehet tehát reméllenì, hogy valamely templom visszaadásába beleegyeznének. Elismeri, hogy az erről szóló törvény nem új, de új a magyarázata és végrehajtása, mire nézve nagyon eltérők a nézetek.

Lónyay aztán a törvényszegők megbüntetését követelte, mert — úgy mond — minden eddigi háború abból következett, hogy a törvények büntetlenül lábbal tiportattak. Ha a büntetés elmarad, soha vége-hossza nem lesz a törvényszegéseknek.

Az »evangelikus status« elnevezést a nádor nem akarván elismerni, Lónyay kimutatta, hogy az »evangelikus« nevezet benn van a törvényekben, a »status« a dolog természete szerint következik belőle. Azok, a kik evangelikusok, statusok is; mert különben a katholikusok sem lehetnének statusok. Egyébiránt — úgy mond Lónyay — csak tolláltassék az a materia, a kiért ezt a nevet kellett urgeálnunk, és ne legyenek a religióban gravaminái az evangelikus statusnak, akkor könnyebb leszen a nevezetet jó értelemmel venni a végzések szerint.«

A nádor azt vetette Lónyaynak szemére, hogy a paraszt embereket akarták statusnak csinálni, a mit az természetesen nem ismert el, mert »mi, a hol őket oltalmaztuk, azzal a közönséges constitutiókat oltalmaztuk . . .«

A szent székek védelmét is megkisérlette a nádor; de

Lónyay e kérdésben is helyesen különböztetett. Nem az intézményt, hanem a visszaéléseket kivánta megszüntetni.

A jezsuiták jószágbirhatása mellett a nádor által felhozott érvekre azt felelte, hogy oly magyarázattal a törvény világos szavai elforgattatnak. Azt mondja a nádor, hogy a jezsuitáknak nincs birtokuk, csak haszonélvezetök. Igen, válaszolá Lónyay, mindenkinek azért kell a jószág, hogy hasznát vegye és hogy utódjának hagyja. A jezsuiták is ezt teszik. Hasznát is veszik és jezsuita utódaikra is hagyják. Azt hiszi, ha ily jövedelmeik nem lennének az illető patereknek, »nem járnának oly bőven.«

Hasonló szellemben és modorban folyt a vitatkozás két napon át. Szóba jöttek még a tizedek, a földesúri jogok, az egyházi személyek által örökölt világi javakról, az országgyűlésről és szabad szavazásról, a hivataloknak valláskülönbség nélkül való betöltéséről, a külföldi nemzetekről, az igazságszolgáltatásról, a közvédelemről, az amnestiáról és a kielégítésről.

Arra az egyre alkalmas volt e vita, hogy az idő elhaladjon és hogy mind a két fél új értesítést kapjon fejedelmétől. Lónyay végképen belefáradt a vitatkozásba, mert mindinkább meggyőződött, hogy ily módon czélhoz nem jutnak. Mert ha volt is olyan pont, a melyre nézve a nádorral megegyezett volna, azonnal előlépett az érsek, a ki annak a vallási ügyekben való illetékességét el nem ismerte. »Én vagyok — úgy mond — theologus, nem Te.«

Lónyaynak pedig azt mondá: »a mi a ti elődeiteknek a bécsi békekötés alkalmával szabad volt, azt most nekünk is szabad cselekednünk. A mint azok akkoriban a magok számára és jobbágyaik javára hoztak törvényeket, úgy most mi, kik többségben vagyunk, azt tehetjük, a mi nekünk tetszik.«

Lippaynak igaza volt: azt tehették, a mi nekik tetszik, mert a bécsi békekötés óta a katholicismus nagyon megerősödött.

Lónyay ily körülmények között szabadulni akart. November végén felhivta a nádort, adja ki utolsó irásbeli nyilatkozatát.

Ez deczember 2-kán nyilvános ülésen meg is történt. A nádor ugyanis, társaival való előleges megállapodásához képest,

egy terjedelmes választ adott át Lőnyaynak. Ebben mindenekelőtt azon bevezető szavaikra tesz megjegyzést, melyek szerint e haza egykor virágzott, most pediglen aláhanyatlik. Sajnos, hogy ez az ország, mely egykor a török berohanások ellenében az egész keresztyénségnek védfalul szolgált, idáig jutott. Ez az istennek büntetése vétkeinkért. Való, hogy a bajoknak legfőbb oka a vallási egyenetlenségben keresendő, mely abból támadt, hogy a magyarok eltértek azon hittől, melyet őseik Sz.-Istvántól fogva századokon át megőriztek. Ez az ország szerencsétlenségének és pusztulásának igazi oka.

Az, a mit a fejedelmi követek okul hoznak fel, hogy t. i. bizonyos törvények megsértettek, sohasem lehet ennyi bajnak okozója. Ha az egykor virágzó Magyarország pusztulásának igazi okát akarjuk kikutatni, akkor nem az ujabb törvények megsértését, hanem a mult század mozgalmas történetét kell szemügyre venni. Azt fogjuk találni, hogy Zápolya János csupa nagyravágyásból elárulta saját törvényes fejedelmét, Lajos királyt. Ennek halála után az egész országot akarta birni, melynek igazgatására és védelmére nem lévén elegendő ereje, a török segítségéhez folyamodott s annak fegyverével megerősítette magát az uralomban. De nem sokáig örvendhetett szerencséjének, mert az országot, melyet bűnös úton szerzett meg, csakhamar kénytelen volt itt hagyni. Nemcsak ő, de családja is kihalt. Történelmünk emléklapjai több ilyen férfiút mutatnak fel, kik nagyravágyásuknál fogva a törökkel szövetkezvén, saját hatalmuknak feláldozták hazájok szabadságát, s az isteni és emberi törvények ellenére a törökkel szövetkeztek.

Egészen más utat követtek azon magyar vérből származott hősök, kik nemcsak hogy a magok javára nem szövetkeztek a törökkel, hanem annak segítségét magasztos lélekkel megvetették. Ilyen volt ama Báthory István, a ki az erdélyi fejedelemségből Lengyelország trónjára emelkedett; ilyen volt ama másik névrokona, a ki »ecsedi« előnevet viselt; ilyen volt Dobó Ferencz és Illésházy István, a kik szintén visszautasították a török segítséget. És a mi korunkban mégis vannak olyanok, a kik ama nagyravágyókat követvén, inkább a keresztyén név elnyomására, mint a haza védelmére fognak fegyvert, és a sok lázadástól elgyengült országot veszélyeztetik. Pedig

az egyetértés által a kis dolgok is növekednek, míg egyenetlenség által a nagyok is elromlanak.

A fejedelmi követek azt mondják iratukban, hogy az erdélyi fejedelem kénytelen volt fegyvert fogni; hogy hivalkodva nem nézhette tovább a törvények meg nem tartásából eredt országos és vallási szabadság elnyomását. Pedig a császári követek tudják, hogy erre a külföldi, jelesül a svéd szövetség indította őt. Ez a szövetség nem a végett köttetett, hogy a törvényt és a megsértett vallásszabadságot védje. A fejedelmek nem szokták más országok szabadságának védelmére költeni pénzöket. Ezt a tapasztalás bizonyítja; mert alig van nemesi szabadság vagy kiváltság, mely néhány hónap óta nem lett volna felforgatva. Mért panaszkodnak tehát a követek némely törvények meg nem tartása miatt, mikor látják, hogy rövid idő lefolyása alatt magának a magyar szabadságnak alapjai rendíttetnek meg, éppen az által, a ki azt állítja, hogy védelmezi.

Nem értik a fejedelmi követeknek abbeli nyilatkozatát, hogy azon országos rendek, kiknek nevében szólanak, tanácsosabbnak vélik magokat ő felsége és a fejedelem között kérelemmel közbevetni; mivel iratukban majd kérnek, majd követelnek; olykor pedig ellenfél gyanánt szerepelnek. Sőt mikor azt kivánják, hogy ő felsége kártérítést nyujtson a fejedelemnek, egyenesen ellene vannak úgy ő felségének, mint az igazságnak. — Minél fogva őket közbenjárókul tekinteni éppen nem lehet.

Azt mondják azon követek, hogy ők némely főurak, vármegyék és szabad királyi városok meghatalmazottai. De ennek bizonyságául egy betüt sem tudnak felmutatni, úgy hogy ha a nyilvános tanácskozások törvényei szerint akarnának eljárni, megbizóikhoz kellene őket visszaküldeni rendes meghatalmazásért. Mert igaz ugyan, hogy birják ő felségének azon dekretumát, melyben az illető rendek által küldendő követek kérelmét meghallgatni késznek nyilatkozik; de semmivel sincs bizonyítva, hogy ezek azon bizonyos követek. De ha volna is, akkor is kérdezhetnék, ki bizta meg őket, hogy az egész ország nevében beszéljenek? Ime tehát, mivel sem az egész ország ügyének tárgyalására nincsenek kiküldve, sem pedig azoktól

a kik kiküldötték, rendes megbizólevelet felmutatni nem képesek: világos, hogy a császár követei semmivel sincsenek kötelezve arra, hogy a beterjesztett pontokra válaszoljanak. Azonban a közveszély és az osztrák házbeli fejedelmek szokott kegyessége arra birta őket, hogy e tekintetben nehézségeket ne tegyenek.

Ezeket akarták mintegy bevezetésül a fejedelmi követek iratára válaszolni.

A mi pedig a benyujtott kivánalmakat illeti, azokra sem akarnak bővebben kiterjeszkedni, de röviden mégis elmondják észrevételeiket. Mindenelőtt protestálnak az ellen, mintha akár a bécsi békekötést, akár a koronázási feltételeket, akár pedig az ő felsége által megerősített egyéb törvényeket akarnák vizsgálat alá venni, annál kevesbbé megszüntetni vagy megerősíteni. Sem arra nincs hatalmuk, hogy új törvényeket alkossanak, sem arra, hogy az eddigieket magyarázzák. Ezt válaszolhatnák az ellenfél követeléseire. Mindazáltal ő felsége kegyelmességéből, a követek kedvéért, röviden felelnek az egyes pontokra is.

Először is azt állítják a tokaji rendek, hogy a jobbágyok sérelmet szenvednek földesuraik részéről, és pedig a főszabadság rovására. Ezt a császár küldöttei nem ismerik el, mert a főszabadság nem a parasztoknál kezdődik. Elismerik, hogy engedményök van a parasztoknak arra nézve, hogy vallásuk szabad gyakorlatában senki által ne akadályoztassanak; de ez az engedmény nem adatott nekik a földesurak megalázására, nem adatott azért, hogy azok ellenében a jobbágy felszabadítva legyen.

Sértve érzik vallásukat azért is, hogy némely predikátorok egyházaikból elűzettek és szokott jövedelmeiktől megfosztattak. De ez sem bizonyítja a vallási szabadság megsértését, mert ha az ország összes törvényeit átkutatjuk, egyet sem fogunk találni olyat, a melyben a parasztoknak világosan meg volna engedve, hogy papot tarthassanak. Vagy talán összevetésből akarják az értelmet kivenni? Nincsenek megbizva, hogy az ország törvényeit magyarázzák; azt azokra kell bizni, a kik azokat alkották. Egyébiránt a parasztoknak sohasem volt megengedve, hogy a kegyúri jog ellenére, az alapítók szándékától eltérőleg és a katholikus lelkészek kizárásával, parochiá-

val és jövedelemmel birjanak. De tegyük fel, hogy a parasztoknak külön engedélylyel megadatott a szabadság, hogy saját vallásu papot tartsanak, ebből nem következnék egyéb, mint hogy ha e szabadsággal élni akarnak, birhatják ugyan a papot, de azt a magok zsebéből fizessék, ne pedig azon jövedelmekből, melyeket az első alapítók a katholikus lelkészeknek hagytak, és a melyekhez nem a parasztnak, hanem a földesúrnak mint kegyúrnak van joga. Ily esetben is alkalmazni kellene azon kikötést, hogy a prédikátorok ne merészeljenek éles szavakkal prédikálni azon földesurak ellen, a kiknek birtokán laknak, különben állásuktól elmzdíttatnak. Ha ez ellen a fejedelmi követeknek kifogásuk van, ám halasztassék a törvénymagyarázat az illetékes országgyűlésre.

A templomokat illetőleg azt mondják a fejedelem követei, hogy mivel azokat több helyen a katholikus kegyurak magok számára foglalták el a zsellérektől, ez által nagyon megsértetett az ő vallásuk szabadsága. De a dolog másképen áll. Mert az ország összes törvényeiben egy sincs olyan, mely a parasztnak, a katholikus földesúr sérelmével, templomhoz való jogot adott volna. A mi a gyakorlatról mondatik, az nem a templomok, hanem a vallás gyakorlatára vonatkozik; mert Mátyás magyarázó diplomája szerint is a templomok csak a karoknak és rendeknek engedtettek, mert csak azok birnak kegyúri joggal. De csak a katholikus vallás sérelme nélkül, mint az a bécsi békekötés 1. pontjában áll, a parasztokról semmi említés sincs. Nincs tehát olyan törvény, mely a jobbágyoknak a templomok használatára jogot adna. Különben is az ország régibb joga szerint a parasztnak a földesúr birtokán munkadiján kivűl semmije sincs. Minél fogva, ha a katholikus földesurak a magok birtokán elfoglalják a templomokat, ezzel sem a vallás szabadságát nem sértik meg, sem jogtalanságot nem követnek el, hanem élnek saját kegyúri jogaikkal.

Végűl a temetők és harangok használatára nézve hajlandók fentartani a jelen gyakorlatot. Ha azonban a fejedelem követeinek e részben valami kivánni valójok van, azt az egyetemes országgyűlés el fogja intézni.

Azon kivánság felett, hogy azon sérelmek, melyeket »az evangelikus rendek« az 1638-diki országgyűlésnek benyujtot-

tak, mint közsérelmek, nemcsak szóval, hanem tényleg is orvosoltassanak, a király követei csak csodálkozásukat fejezik ki. Mert azok közt sok van olyan, a mi nem úgy áll; sok van olyan, a mi nem alapszik törvényen; s vannak olyanok is, melyek ellenkeznek a régi nemesi jogokkal és a katholikus kegyúri jogokkal is. S ennél fogva a másik fél meghallgatása nélkül nem intézhetők el. . .

Elszomorítólag hatott reájok a fejedelmi követeknek azon kivánalma, hogy azon katholikusok, kik az előbbi három pont ellen vétettek, Ulászló király VI. decretumának 8-ik czikke szerint bűnhödjenek. Ezzel az összes katholikusokat ki akarják irtani, és pedig egyszerüen az ő panaszuk folytán, mely szerint az is törvénysértés, a miről az országos határozatokban egy betű sincs. A császári követek mást találnak az ország régi törvényeiben, úgy mint az ujabb engedményekben, melyek a bécsi békekötésben és Mátyás főherczeg magyarázó diplomájában foglaltatnak. Kérdik: vajjon, ha ezen új engedmények ellen valami történt is, ez-e a helyes út és büntetés? Az a törvény nem ilyenekre vonatkozik, nem is alkalmaztatott soha. . .

A mi már az »evangelikus rendek« elnevezése feletti vität illeti, ez egészen új dolog. Ez csak a legutolsó országgyűlésen hozatott elő legelőször. Nincs is alapja sem a régi törvényekben, sem az ujabb engedményekben; de van ezzel ellenkezőleg az, hogy a régi jog és törvények szerint az országban csak négy rend van. Igy pediglen hat lenne, ha a katholikusok és evangelikusok magokban külön statust képeznének. A legnagyobb zavar támadna az országban, ha Hollandia példájára a parasztból is rendet csinálnának. Az idézett törvény nem vonatkozik erre, mert abban a *rend* elnevezés nem fordul elő, csakis az, hogy ő felsége az evangelikus vallást követőkből két egyént jelöljön a nádori hivatalra.

Hogy a katholikusok *Status*nak nevezik magokat, a felett nem kell csodálkozni. Ők az ősi hitnek örökösei, s ennél fogva nem engedmény, hanem törvény alapján illeti meg őket ezen elnevezés. Továbbá a katholikusok közt teljes status van; minden más statusokban vannak katholikusok, tehát méltán használják e nevezetet. Ellenben a protestánsoknak csak a legujabb

engedmények alapján van szabad vallásgyakorlatra joguk, nem is követelhetnek többet, mint a mi engedményezve van nekik. Az »evangelikus rendek« elnevezése pedig seholsem található, ámbár nem lehet tagadni, hogy az evangelikus főurak és nemesek, továbbá a városiak is a rendekhez tartoznak, de nem képeznek általános statust.

A szent székek ellen felhozott panasz fölött is csodálkoznak a császáriak; nevezetesen a fölött, hogy a fejedelmi követek egyrészről az idézett törvényczikk értelmében a szent székeket fel akarják tartani és csak a netán felmerülendő viszszaéléseket kivánják megszüntetni; most pediglen némelyek azt követelik, hogy ettől eltérés legyen; panaszkodván, hogy a házassági ügyekben az evangelikus valláshoz tartozó emberek is megidéztetnek; továbbá azt is kérik, hogy az e tekintetben az evangelikus valláson elkövetett sérelem megszüntettessék, és pedig az 1608. évi I. t.-cz. szerint, a hol pedig ilyesmiről semmi sincs, csakis az engedtetik meg, hogy minden hitfelekezetnek saját superintendensei legyenek. Tehát ez a pont is új és a bécsi békével ellenkező, mi fölött méltán lehet csodálkozni.

A mi a jezsuitákat illeti, arra nézve idézik az 1608-ki VIII. t.-czikkelyt; de abban sincs az, a mit a fejedelmi követek kivánnak. Azon törvényczikkben csak megerősítést nyer a bécsi békekötésnek VIII. czikkelye, mely ekképen hangzik: »a magyarok nem egyeznek meg abban, hogy a jezsuiták Magyarországon állandó birtokokat és birtokjogokat birhassanak.« Ez nem megállapodás; mert törvényt a király és az ország együtt alkotnak. Ezen t.-czikkben pedig világosan ki van téve, hogy »ő felsége azonban ragaszkodik királyi jogaihoz.« Távol legyen tehát, hogy ő felsége e törvény alkotásába beleegyezett volna; sőt ellenkezőleg, tiltakozott ellene, midőn azt mondá, hogy királyi jogaihoz ragaszkodni akar. Hogy mit akar ezzel tenni ő felsége, az jóakaratától függ. Követei azt nem akarják magyarázgatni, annál kevesbbé akarják azt, hogy a jezsuiták az ország határain kivül maradjanak, a mint ezt a fejedelmi követek alaptalanul követelik. Arra sem érzik magokat felhatalmazva, hogy I. Lajos király 2-ik decretumát magyarázzák; tegye ezt a király és nemzet, mint törvényhozók.

A tizedek kibérlésére vonatkozólag idézik az 1609: XVIII. t.-czikkelyt, mint a mely ellen a bérlők sok visszaélést követnek el az által, hogy némely években a földesurak rovására emelik az árendát. De az idézett t.-cz. nem azt tartalmazza, a mit a fejedelmi követek mondanak. Ugyanis a bérleti gyakorlat nem emelés vagy leszállítás czéljából áll, hanem azért, a mi a törvény következő szavaiban foglaltatik: »A tizedek bérbeadása — a hol szokásban van — kötelezett időre a régi szokás szerint maradjon,« a minek nincs egyéb értelme, mint az, hogy a mely tizedek bérbe adattak a prelátusoktól, azok kötelezett időre ezután is bérbe adassanak.

A földesúri törvényszékekről szóló pontra tett megjegyzések után kijelentik, hogy a rokonok kárára elidegenített jószágokról gondoskodni a jövő országgyűlésen okvetetlenül szükséges. A mi a három évenkénti országgyűlés megtartását illeti, arra nézve mentegetik ő felségét, a kinek gondjai más országokban is igénybe vannak véve. Nem csoda, hogy e tekintetben mulasztás történt; de az elodázásnak nemcsak ő felsége az oka. Magok az országos rendek is el fogják ismerni, hogy a legutóbbi összehivott országgyülés a rendek elmaradása miatt oszlott szét. Egyébiránt a követek igérik, hogy e tekintetben rendbe jön minden, és hogy a tárgyalások a maga rendje és módja szerint fognak folyhatni.

Az ellen, hogy a hivatalok vallásküllönbség nélkül osztassanak, nem tesznek kifogást. Hogy azonban sokan nem alkalmaztatnak, az az alkalmas egyének hiánya miatt van.

Az idegen katonaság elleni panaszokat fájlalják; mert az ország nincs abban a helyzetben, hogy az idegen katonákat ki lehetne belőle vonni. Mihelyest lehet, azonnal meg fog történni.

A törvénykezésre vonatkozólag azt mondják, ő felsége szivből óhajtja, hogy e tekintetben minden rendesen történjék, a magyar tanácsosok nélkül semmitsem szokott tenni; ha tehát bajok fordulnak elő, annak nem ő felsége az oka. Különben elrendelte, hogy a bajok orvosoltassanak.

Hogy mennyire szivén hordozza ő felsége az ország védelmét, az tudva van mindenki előtt. Tudja ő, hogy ez a keresztyénség védfala. Nem is mulaszt el semmit ennek meg-

erősítésére a török ellenében. Sokszor tett kisérleteket a béke megkötése iránt, ezután is arra fog törekedni, csak a rendek is támogassák ezen szándékában. A katonaságnak a végvárakból való kivonása a szükséghez képest történt. Hogy az ország jövedelmei csak a közszükségletek fedezésére és a végvidéki katonák fizetésére fordíttassanak, azt ő felsége elrendelte. Ha pediglen azok beszedése és kiszolgáltatása körül valami visszaélések fordulnak elő, azok ellen ő felsége a törvény szigorát kivánja használni; s erre nézve a rendek tanácsát is szivesen meghallgatja.

Végül az amnestiára vonatkozólag azon nézetben vannak, hogy az általános amnestia könnyen romlására lehet az országnak, a mennyiben új lázadásra adhatna okot, a mint az rendesen történni szokott... [1])

VII.

Ezen terjedelmes válasziratban, mint látjuk, az is kétségbe vonatik, a miben már megegyeztek. Szembetűnik a császári követeknek azon különös eljárása, hogy az ország törvényei között különbséget tesznek. Az, a mi nekik és a katholicismusnak kedvez, valóságos törvény. Ellenben az, a mi az erdélyiek s a protestánsok mellett szól, csak engedmény! Az első ellen senki sem véthet, a másikat akárki felforgathatja. Ez a felfogás vonúl végig az egészen. Ezért mondta Lónyay az esztergomi primásnak, hogy nem rajtok, hanem azokon múlik a béke megkötése, »a kik a nyilvánvaló végezésekben is akadékot csinálnak.«

Különösen lehangolólag hatott a fejedelmi követekre az a lenéző hang, mely az egész feleleten végig érezhető. Lónyayt ez annyira bántotta, hogy egész éjen át nem tudott miatta aludni. Mikor ezt a nádornak elpanaszolta, ez gúnyosan nevetve mondá:

[1]) Sacratissimae Caes. Regiaeque Majestatis dominorum Commissariorum ad exhibitas nomine quorundam d. magnatuum, nobilium ac liberarum civitatum, nonnullorum comitatuum supplicationes responsio, quam instantissime urserunt post generalem responsionem. Orsz. levéltár. Acta Transylvanica, datum nélkül. V. ö. Szilágyinál a deczember 2-diki okmányt 125—136. l.

»hát miért bontotta fel Kegyelmed estve?« A lenéző hangra vonatkozólag pedig megjegyezte, hogy a császárt nem lehet összehasonlítani a fejedelemmel, sem annak küldötteit a fejedelem küldötteivel! »Illi sunt theologi, philosophi, juris consulti, practici politici!« De mik a fejedelem követei? — Ime, miért nem lehet az egyezség! A tisztán politikai és katonai kérdésekben hamarébb jöttek volna egyességre. De a vallás dolgában az összes papság, sőt még a római pápa is nyomást gyakorolt a császári követekre. Innét van, hogy ezek a vallás dolgában való végzést minden áron az országgyűlésre kivánták elhalasztani.

De a fejedelem részéről is forogtak fenn nehézségek. Nem annyira a kivánt birtokokra nézve, miben hajlandó volt engedni, hanem a külföldi szövetségesekkel és a felvidéki rendekkel való viszonyában; minél fogva követeinek soha sem adhatott teljes felhatalmazást. Az alkudó követeknek minden kis engedményért külön felhatalmazást kellett kérniök tőle.

Lónyay e nehézséget felemlítette a fejedelem előtt. »Azért kell késlelnünk — úgy mond — választételünket, hogy cessiót semmiben nem tudunk tenni Nagyságod híre nélkül, mert az országbeliek instructiója az, hogy egy körömnyire se menjünk el instructiónk mellől, az ki lehetetlen.«

A fejedelem maga is belátta Lónyay szavainak igazságát; de nem tehetett máskép. Érdektársait az alkudozásoknál nem mellőzhette.

Ezen kényes helyzet daczára Lónyay erélyesen küzdött a fejedelem ügyének érdekében. Deczember 4-kén tartott nyilvános ülésben kifejezte fájdalmát a császáriak legutolsó nyilatkozatának keménysége és lenéző modora felett. És midőn vele szemben a nádor azt vitatta, hogy az egyedül helyes modor és hogy a tartalom maga megczáfolhatatlan, melylyel még Lónyayék is meg lehetnének elégedve: akkor azt válaszolá, hogy ha most nem folyna is háború, ezen nyilatkozat következtében az ő küldöi kénytelenek lennének fegyvert fogni.

Az érsek értesülvén e nyilatkozatról, más nap hivatta Lónyayt s meg akarta őt győzni a nyilatkozat üdvös voltáról.

— Lám, mondá, mennyi cencessiót tettünk nektek! Hát

nem nagy engedmény-e az, hogy a parasztoknak is meg van engedve vallásuk szabad gyakorlata?

— No ugyan szépen van megengedve, válaszolt Lónyay, hiszen ellenkezőleg áll a dolog; még azt is el akarjátok venni, a mi eddig megvolt, megtiltván a papoknak a szabad szónokolhatást.

Lippay azzal akarta megnyugtatni, hogy jövőre el lesz tiltva a más vallásúak elűzése

Könnyü dolog az igéret — felelé Lónyay — mikor már mindenünnen elkergették a papokat.

Az érseknek az volt a törekvése, hogy mind ezen kérdések elintézése a jövő országgyűlésre halasztassék, mert — úgy mond — most úgy is rövid az idő a végleges elintézésre; azután meg kellene hallgatni az ellenfél indokait is.

Lónyay erre azt válaszolta, hogy a sérelmeket csakugyan országgyűlésileg kellene megszűntetni; de — úgy mond — megpróbáltuk már azt is, nem sikerült. Más az, micsoda reménységgel bocsáthatnók arra . . . akkor is úgy magyaráznák, vagy úgy akarnák komplanálni, a mint most deklarálják. Az pedig lehetetlenség. Mert ha fegyver között sem akarnak többet és jobbat cselekedni, mit cselekednének egyébképen? — immár megpróbáltuk.«

Erre az érsek azt mondá: csalatkoztok, ha azt hiszitek, hogy a vallásügyben többet fogtok nyerni; mert a római császárok száz esztendőtől fogva viselvén a török elleni háborút, megoltalmazták s ezután is megoltalmazzák az országot. De ha a vallási villongások miatt elpusztúl az ország — mehetünk mi is vagy a templomokkal, vagy a religióval, ha nem lészen kinek azt exerceálni. [1])

A következő napok várakozással teltek el, míg t. i. a fejedelem véleménye, illetőleg új utasítása nem érkezett meg a fentebbi kemény nyilatkozatra. Az alatt a kanczellár Linczbe ment ő felsége utolsó válaszáért. Deczember közepén a nádor türelmetlenül sürgette a választ. Mi az oka — kérdé Lónyaytól — a fejedelem késedelmezésének? s mit fogtok tenni, ha a tracta nem sikerül?

[1]) Lónyay levele Rákóczyhoz, deczember 7-kéről. Szilágyi S. i. m. 141—145. l.

Lónyay e komoly kérdésekre kedélyes hangon válaszolá: egyesűlni fogunk a közelgő svédekkel, elfoglaljuk Pozsonyt és elvesszük a koronát!

De hiszen, mondá Eszterházy, a koronát nem kapjátok meg »quia jam arx Posoniensis sursum deorsum esset inversa.«

Végre deczember 18-kán hozta Lónyay a fejedelemnek e hó 5-kén kelt levelét, melyben az a hadi állapotok megnyugtató elbeszélése után azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy palatinus uram akkor sem kötné meg a békét a jövő tavaszig, ha minden kedve szerint történnék. Őt csak fegyverrel lehet capacitálni. Helyesli követeinek a vallás ügyben eddig adott válaszait. Lónyayt egy külön magán levélben értesíti külföldi viszonyainak kielégítő voltáról.

Ezen értesítések után a fejedelem követei a nádornak adandó irásbeli válasz szövegezéséhez fogtak, midőn ebéd után egy szolga azon szomorú hírrel érkezett meg, hogy Lónyaynak neje meghalt.

Lónyay e lesujtó hír hallatára visszavonult s engedélyt kért urától a hazamenetelre; de első fájdalmának enyhültével harmadnapon ismét megjelent a tárgyalásokon s deczember 21-ikén tartott nyilvános ülésen már ő végezte a szokásos üdvözlést. Elébb felsorolta a halasztás okait, azután pedig átadta az irásbeli választ, mely lényegileg megegyezett az eddigiekkel.

Ugyanis a császáriak kemény iratának bevezető szavaira, melyekben a felvidéki rendek küldötteinek jogosultságát vonják kétségbe, azt felelték a fejedelem követei, hogy nincs törvény, mely bármely ő felségéhez szóló folyamodványnak útját állaná. A felvidéki vármegyék és városok az ottani főurakkal és nemesekkel egyetemben fordultak ő felségéhez; attól felhatalmazást nyertek arra, hogy követeiket kiküldhessék, a kik általános menevédet is nyertek. Hogy ezt most ő felségének követei nem ismerik el, azon csak csodálkozni lehet. Azon vádjok sem áll a császáriaknak, mintha ellenfeleik a jobbágyokat egyforma jogokkal akarnák felruházni a városi polgárokkal, vagy mintha a parasztoknak a többi rendekkel egyenlő kiváltságokat és szabadalmakat akarnának adni. Megelégesznek az-

zal, ha nem engedmények, hanem köztörvények által biztosított szabad vallásgyakorlatukban nem háborgattatnak.

Kimutatták, hogy a bécsi békekötés hasonló például szolgál e kérdésekben. Akkor sem az egész ország alkudozott a béke és a szabadság visszaszerzése fölött, hanem csak azok, a kiket egyrészről a király, másrészről pedig Bocskay küldött ki.

Kivánták, hogy a parasztoknak szabad legyen saját vallásbeli predikátorokat tartaniok, s azok jövedelme az eddigi szokáshoz képest fizettessék és a parasztok ne kényszeríttessenek saját erszényökből fizetni.

Kivánták, hogy az 1638-ki országgyűlés előtt történt templomfoglalások és vallásháborgatások a jövő országgyűlésig megvizsgáltassanak, és ott a mult gyűlésen benyujtott sérelmek megorvosoltassanak. Az 1638 óta egész mostanáig elfoglalt templomok pedig — a vallás szabad gyakorlatával együtt — azoknak adassanak vissza, a kiktől elfoglaltattak. A temetkezés és harangozás körül az 1608 óta fennállott szokás tartassék meg. Mindenekfelett ő felsége országgyűlésileg gondoskodjék arról, hogy a jobbágyoknak ilyen zaklattatása, a lelkészeknek elűzetése, a parochialis jövedelmek és templomok foglalása többé ne történjék.

Kivánják, hogy az ország törvényeinek megsértői ellenében a régi törvényes büntetés alkalmaztassék. E részben semmi új vagy semmi törvénytelen dolgot nem kivánnak; abban sem tesznek nehézséget, hogy e törvény a keresztyén szelidséghez illő módon mérsékeltessék; de az ország törvényeinek vakmerő megsértői ellen kell védekezni.

Az »evangelikus rendek« elnevezésének megujításával csak azt akarják elérni, hogy beadott és még beadandó sérelmeik más rendek sérelmei közé soroltassanak, és hogy biztosítassanak arról, hogy azokkal együtt fognak megorvosoltatni.

A szentszékek körül támadt viták feletti döntést, nehogy más polgároknak rövidsége legyen — a dekretalis terminusra halasztották.

A jezsuitákra vonatkozólag annak eldöntését, hogy azok az 1608.: 8. t.-cz. értelmében az országban állandó birtokokkal ne birjanak, vagy pedig, hogy csak az országon kivül maradjanak-e, a jövő országgyűlésre kivánták elhalasztani.

A tizedek haszonbérére nézve az 1548.: LXI. t.-cz. legyen irányadó.

A földesurak törvényszékeire vonatkozó 1638-ki 3. t.-cz. tartassék meg.

A törvényes örökösök sérelmével elidegenített ősi birtokok felett szintén a jövő országgyűlés határozzon. Mely, hogy ezen alkudozások befejeztével ő felsége által valamely alkalmas helyen és időben a fejedelem és a felvidéki rendek megnyugtatására összehivassék, azt a követek szintén kivánják.

A hivataloknak valláskülönbség nélkül való osztogatását, ámbár elismerik, hogy evangelikusok is részesültek benne, nem azért kivánják, mintha a katholikusokat hivatalaikból ki akarnák túrni, hanem azért, hogy a törvény által nyujtott jog épségben fentartassék.

Az idegen katonaság kiviteléről szóló törvények végrehajtását, valamint a törvénykezésnél előforduló visszaélések megszüntetését hasonlóképen sürgetik ő felségétől. Nem tévesztették szem elől a honvédelem szükségét, melyet az amnestia megadásával együtt ő felsége figyelmébe ajánlották. [1])

A nádor nem szerette e pontokat. Sokalta azt, a mi bennök volt. Mikor hívei között megemlékezett rólok, azt mondá, hogy hasonlítanak a szárazbetegséghez, mely ő felségét és egyebeket is megemészt. [2]) Lónyayval szemben pedig ismét goromba volt. Deczember 23-kán hidegen fogadtà; s kérdezte: elküldötték-e már Fejér Gáspárt a fejedelemhez? Lónyay igennel válaszolt.

— Én — úgy mond a nádor — régóta érintkezem a fejedelmetekkel, de sohasem mutatta ki lelkét úgy, mint ebben a legujabb válaszban, a mely igazságtalan, tiszteletlen a királyi felség iránt, saját nemzete iránt; zűrzavarok tömkelegébe akarja dönteni utódait, sőt minden magyart; olyanokat követel mások elnyomásával, a mihez nincs joga. Kivánja Szathmárt, Erdélynek kulcsát. Majd én is kivánni fogom tőle Váradot, meglássuk, ide adja-e? Tizennégy vármegyét követel! Minő arczczal? Szégyen volna az ausztriai házra, ha csak egy talpalat-

[1]) Soporni Miklós levele Reviczky Jánoshoz 1644. deczember 23. Szilágyinál 149—152. l.

[2]) U. o. 153 l.

nyit is adna . . . A fejedelem fiai azzal sem lennének megelégedve, hanem lázítanának az ausztriai ház ellen; hiszen egyik fiát már most is erdélyi fejedelemmé tette.

Én — folytatja tovább — azt fogom ajánlani ő felségének, hogy minden ellenségével békét kössön és összes haderejét a fejedelem ellen fordítsa; vagy pedig adja oda neki egész birodalmát, sőt a koronát is minden tartozékaival együtt . . .

Lónyay már megszokta volt a nádor féktelen természetét. Eleinte most is türelemmel hallgatta, de végre ő is megsokalta urának gyaláztatását és türelmét vesztve, mondá a tüzelgő nádornak: Ha folytatni akarja a tárgyalásokat, ám jelentse azt ki röviden, ha pedig nem, azt is mondja meg határozottan.

Erre a nádor észrevette magát, s e szavakkal fordult Lónyayhoz: »ti — úgy látszik — elméteket akarjátok fitogtatni, mert irástokban semmi sincs olyan, a mi a dologra tartoznék. — Egymagam megczáfoltalak benneteket, és pedig nem puszta szavakkal, hanem a törvényből vett idézetekkel.«

— Nincs szükségünk — válaszolá Lónyay — irásbeli nyilatkozatra, mert nem disputálni jöttünk ide. A mit beadtunk, azt válaszul a nagyságod propositiójára tettük. Ha tehát velünk tractálni akarnak, vegyék elő a fejedelem kivánságainak egyes pontjait, s jelentsék ki, melyiket fogadják el, s melyiket nem?

— Már irtam ő felségének — mondá a nádor — nyolcz nap alatt megkapjátok válaszát.

A fejedelmi követek a bekövetkezett karácsonyi ünnepeket nyugodtan töltötték; sőt Lónyay és Zákány meglátogatták a nádort is. A látogatás magántermészete nem gátolta Eszterházyt abban, hogy felhozza a fejedelem fentebbi válaszát.

— Hogy mertetek annyi igazságtalanságot összeírni? mondá. Pedig hiába való minden; mert ha törököt, tatárt, svédet, mind összehozzátok is, egy templomot sem kaptok vissza.

Ily magatartással szemben a fejedelem követei cselhez folyamodtak. Chernell kiment a piaczra élelmi szereket vásárolni, mintha Nagyszombatot el akarnák hagyni.

Nagy lett erre az ijedelem a császári követek között. Suttogni kezdtek, mert a tárgyalások félbeszakításától féltek. A

nádor hivatta Lónyayt, kérlelte, csitította és kijelenté előtte, hogy a fejedelem némely kivánatait hajlandó elfogadni. Tokajt kész neki átengedni.

Azonban a várva várt királyi válasz sokáig késett. A nádor nyugtalan volt. Az év utolsó napján ismét hivatta Lónyayt s kérte, ne nehezteljen, hogy a császár oly soká nem válaszol. Bizonyosan rosszúl esett neki, hogy oly durván válaszoltak a fejedelmi követek. Ő azonban sürgetni fogja a választ.

Beköszöntött az új év. A nádor a nála tisztelgő Zákány és Soporni előtt kijelenté, hogy a rendek kivánatai legnagyobb részére jó válaszuk leszen. Több nehézség van a fejedelem kivánatai körül; azokat teljesíteni nem lehet. Ő felségének esküjével ellenkezik, hogy az ország határa csorbíttassék. Ilyen feltételeket a rendek sem fogadnának el.

Így folytak a tárgyalások napról-napra. A nádor nyájasabb kezdett lenni; kijelenté, hogy replikán dolgozik, de az sem lesz az utolsó szó; azt ő felsége fogja adni. [1])

De a fejedelem nem hitt a nádor őszinteségében. [2]) És mert sejtette, hogy a király oly választ fog adni, mely valószínűleg lehetetlenné fogja tenni a további tárgyalásokat, az eddigi eredményt a felvidéki rendek elé kivánta terjeszteni, hogy azok is elmondhassák felette itéletöket.

E végből összehivta őket ismét; de nem Tokajba, hanem *Ónodra, 1645-ki* január első napjaira.

VIII.

A míg az ónodi gyűlés tartott, addig Lónyay türelmetlenül várta a fejedelemnek válaszát azon levélre, melyben engedélyt kér arra, hogy elhalt neje temetésére hazamessen. Már két hete mult és neje még temetetlenül feküdt a nélkül,

---

[1]) Bártfai jegyző naplója. V. ö. Szilágyi 298—300 l.

[2]) Palatinus uram szavait, discursusát — írja Rákóczy — nem disputáljuk, ösmervén jól őket, tudván azt is jól, ha ő kegyelme mi hozzánk eleitől régen idegenséggel nem lett volna s religiónkhoz gyülölséggel: az mostani állapotok is meg nem történtek volna . . . Szilágyinál 178. lap.

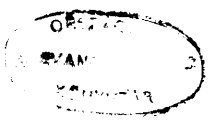

hogy a férj megjelenhetett volna végtisztességének megtételére.

Lónyaynak kötelességérzetét és ura iránti feltétlen hűségét semmi sem bizonyítja erősebben, mint az, hogy családjának leggyászosabb eseménye sem volt elég ok arra, hogy hazája szolgálatában való működését félbeszakítsa. Nem lehet megindulás nélkül olvasni azt a levelet, melyben kéri a fejedelmet, engedje meg, hogy nejének eltemettetése végett hazamehessen. Kiemeli abban, hogy ő nem vonta el magát soha hazája szolgálatától s a fejedelem fegyverfogása óta egy hónapot sem töltött családjánál; úgy hogy azóta ezen kivül két temetése volt családjában, a nélkül, hogy jelen lehetett volna. Most azonban legfőbb kötelességének ismeri az engedelemkérést, hogy családját meglátogathassa és rendbe hozhassa. »Nem lehetek — úgy mond — oly vad természetű, hogy az *enyimeknek* gyámoltalanságán nekem is könyörülnöm ne kellene.« Ezt annál inkább kell tennie, mert a megboldogult egyedüli gondviselője volt házának és hajadon leányainak, a kik most nem tudnak mihez fogni. Kéri tehát a fejedelmet, ne ellenezze tovább elmenetelét.

»Jól tudom — úgy mond — kegyelmes uram, az akadékokat ebben, hogy Nagyságod azt kivánná, hogy az én jelenlétemben lenne vége az elindított tractának... de ha isten akadályt vetett ebben is előmbe, arról nem tehetek. Mindazáltal én úgy tudom, kegyelmes uram, hogy már ennek a dolognak a derekán által mentünk... úgy hogy nem bánhatja Nagyságod mind maga méltóságára s mind az igazságra nézve akárhol fogják hordozni ez ideig való Nagyságod tractáinak actáit... immár csak az akaraton áll mindkét felől a dolog; mit akarjon mind ő felsége, mind Nagyságod cedálni egyik a másiknak, az immár nem az mi ratióinkon és elméinken, hanem az ő felségén és Nagyságod akaratján áll.« A mi még hátra van, azt nélküle is elvégezhetik a többi becsületes követek. Különben azt hiszi, hogy onnan hazúlról is többet szolgálhat a fejedelemnek, mintha Nagyszombatban haszontalanúl tölti az időt. Végül azt mondja, hogy aláveti magát a fejedelem határozatának.

A fejedelem elég kegyetlen volt neki határozott választ

nem adni. A Lónyay levele szélén tett feljegyzés szerint ez volt a válasz: »Úgy vagyon az magunk becsülete s privatuma is kivánja ő kegyelme ott fenlételét, mindazon által, ha csak az volna, kiben fáradnia kell ő kegyelmének, cselekednénk kivánsága szerént, de mivel isten tísztességében s hazája szabadságában járó dolog, maga jó itéletére támasztjuk ő kegyelmének:[1]) félben hagyhatja-e azt már olyért, melynek elhagyásánál nem segíthet s jót nem tehet s magának is könnyebbséget nem szerezhet . . .« Szent irási helyeket czitál egy erre vonatkozó levelében, hogy kimutassa, miszerint »az élőket is bűn feljebb szeretni istennek tiszteletinél; annál inkább a halottakért nem kell azt elhányni...« Inti őt, csendesítse le elkeseredett szívét, úgy is vége lesz már az alkudozásoknak.[2])

Lónyay vallásos resignatióval fogadta a fejedelemnek levelét. Búját a nádorral való vitatkozásokkal kivánta feledtetni. Jan. 23-káról kelt levelében részletes jelentést tett urának a tárgyalások folyamáról, melyek a hó elején igen élesekké, sőt kiméletlenekké váltak volt. A vallásra vonatkozólag azt írja, hogy ha csak »ujabb királyt, ujabb regiment, ujabb papokat és urakat« nem szerezhetnek, a vallás dolgát e jelen viszonyok között lehetetlen a fejedelem óhaja szerint elintézni. Nagy különbséget lát a mostani és a Bocskai korabeli katholikusok között. Azok komoly, értelmes, hatalmas honszerető emberek voltak; ezek kedveskedő s részint éretlen emberek, a kik készek inkább elveszteni a hazát, mintsem megszabadítani. Elismeri, hogy az utolsó pontozatokban a ref. lelkészekre vonatkozólag elfogadható ajánlatok is vannak; ezeknek alapján talán az országgyűlés is hajlandó lenne elfogadni az ő, t. i. Lónyay régi nézetét, mely szerint a kath. földesuraké maradhatna az ő lakóhelyökön levő templom, de a mellett a jobbágyoknak is szabad lenne magoknak imaházat vagy templomot építeniök. Az elfoglalt templomok visszaadatnának. Ha ez megtörténnék, akkor hiszi, »mindjárt vége lenne az religio dolgában való veszekedéseknek.«

Elmondja aztán a katholikusok álláspontjának védel-

---

[1]) Lónyay levele olvasható Szilágyinál 178—181 l.

[2]) Szilágyi S. i. m. 202. és 203 l.

mére szolgáló argumentumokat is. Ilyenek, ő felségének lelkiismerete nem engedheti, hogy a köznép a földesuraktól eltérő vallást gyakorolhasson; hogy a franczia király már most is szemrehányást tesz ő felségének azon sok engedményért, melyet a protestánsoknak tett; hogy e miatt már a pápát is elidegenítették ő felségétől, a ki a többi kath. fejedelmekkel is rossz néven venné, ha országgyűlés nélkül engedné. — Azért akarják, hogy országgyűlés elé vitessék az ügy.

Ezeknek elmondása után nagy óvatosságot ajánl. Szeretné, hogy — habár az eddigi tapasztalatok nyomán nem sokat lehet várni az országgyűléstől, — inkább azt választaná a fejedelem, mint a háborút. Azért a fejedelem nem volna kénytelen lemondani követeléseiről. Nagyobb nyereség — úgy mond — békében lakni, semhogy többet keresvén, sokat veszteni.

A többi szabadságokra vonatkozólag ismétli Kassán mondott azon szavait, hogy némely törvények végrehajtása követeltetik, másoké pedig nem. Általában minden törvény végrehajtása követelendő, úgy, a hogy a fejedelem kivánta a sárosi tárgyalások idején. Most a király általában mindent igér. Ezt el kellene fogadni.

A fejedelem személyes kielégíttetését illetőleg felhozott okokat külön iratban terjeszté fel, azért azokat vesse össze saját okaival. Legnagyobb nehézségnek tartja Kassát és Szatmárt, de azokban sem lát annyi hasznot, hogy érdemes volna értök harczolni. A várakért kivánt pénzt nem sokalja, — kiválta ha ez áron a vallásnak is békét szerezhet.

Elmondván végül a külhatalmakról szóló véleményeket, azon aggodalmát fejezi ki, hogy a magyarok cserben fogják őt hagyni: mely esetben a haza nem szabadulhatna fel. Nem fél attól, hogy az utókor a béke megkötéséért vádolhatná. Hiszen azért az isten ügyéről nem kell lemondania, sőt ha jobbra fordúl a világ, religiója és hazája szabadságát még kivívhatja, ha t. i. a törökkel és a svédekkel nem szakít végképen. »Mindezek — mondja végül — csak opiniok és discursusok, melyeknek megirásában talán bátrabbá tett Nagyságod kegyelmességében való confidentiám. De én a dolgoknak vesztő feléről szoktam többet gondolkodni. Immár álljon az Nagyságod kegyelmes tetszése és bölcs itélete alatt, ha ilyen fogyatkozások-

kal és jobb reménységért való várakozással az bizonyosb békességet választja-e Nagyságod? avagy félelmesb szerencsékkel és bizonytalan élettel a kétséges kimenetelü hadakozást [1])

A következő napon az összes követek aláirásával ellátott hivatalos jelentést kapott a fejedelem ugyan e tárgyról — ugyan oly értelemben. De a felhordott okok által nem hagyta magát meggyőzetni. Tudta jól, hogy Linczben, hol a királyi udvar volt, semmiféle törvényre való hivatkozás nem használ és hogy egyedül a külső kényszer fog engedményeket kieszközölhetni. Szerencsére a németországi harczmezőn oly hadi tettek következtek egymás után, melyek Rákóczynak helyzetét feltünően javitották. A svédek diadalmasan nyomultak előre, minek következtében módjában volt két szövetség között választania. Szövetkezhetett a svédekkel és a francziákkal; és kibékülhetett a nádorral.

Ez utóbbi azonban, a mint láttuk, sikerre nem vezetett. Azért Rákóczy, midőn egyfelől a felvidéki rendeket *Bártfára hivta össze*, addig másfelől február 1-jén irott levelében oda utasította követeit, tudnák meg a király követeitől, vajjon ő felsége egyáltalában semmit sem akar az 1638 óta elfoglalt templomok visszaadásáról tudni? A gyűlésre akarja-e csakugyan halasztani a felvidéki rendek által kivánt dolgokat? . . Kérdezzék meg azt is, hogy ő felsége kész-e magát kötelezni a 17 feltétel megtartására és megtartatására, »avagy azt magyarázni s imide-amoda vonni, csigázni, és csak úgy akarja az evangelikus statust« továbbra is orránál fogva vezetni? . . .

Ugyanaz nap irt Lónyay Zsigmondnak is egy hosszú levelet, melyben többek között kimondja, hogy nem bízik sem az ausztriai ház igéreteiben, sem a nádor biztatásaiban. Bevárja ő felségének határozott resolutióját. Hiába haragszik a nádor a kemény válaszokért. Különben — úgy mond — jobb, hogy ő kegyelme haragudjék, mintsem az igazság elnyomassék.

Igaz, hogy az ország dolgait országgyűlésen kell elintézni; de a régibb gyűlések csak gyűlölséget terjesztettek. A religió dolgában nem kellett volna ő felségének papoktól kérni tanácsot, a kik talán most is azt az elvet tartják, hogy haereticis non est servanda fides.«

[1]) Szilágyi S. i. m. 208—215 lap.

A magánügyekre vonatkozó pontok nem okoznak nehézséget, ha ő felsége a megyék kivánságát teljesíti. A megyék ragaszkodnak a fejedelemhez, a mint azt az ónodi országgyűlésen is kijelentették. Az állapotok részletes lefestése után jelenti, hogy a további torzsalkodásnak annyival is inkább véget akart vetni, mivel nála van a franczia király, királyné és parlament követe, a ki sürgeti a szövetség megkötését. De ő elébb tudni akarja: hajlandó-e a nádor a magyar felvidéki rendek kivánságát teljesíteni, vagy nem? A míg erre határozott választ nem kap, addig függőben tartja a franczia követnek adandó válaszát. Ő mindent megtesz a béke fentartására, de ha ez nem sikerül, adjanak számot róla azok, a kik okai »s bennünket is hamisan gyaláznak, s ellenünk imide-amoda leveleket irogatnak . . . .«

Ez utóbbi szavak a nádorra vonatkoztak, a ki a fejedelem ellen nehány gyalázó levelet irt a vármegyékhez.

Midőn Lónyay közölte a nádorral urának fentebbi levelét, az nem hitt a francziákkal kötendő szövetség lehetőségében és tagadólag válaszolt minden pontban.

Most már csak a Bártfára hivott rendektől függött minden.

IX.

A gyűlés február 12-ikén megnyittatván, mindenek előtt felolvasták a nagyszombati követek válaszát az ónodi gyülés határozataira vonatkozólag.

Klobusiczky András társai nevében köszönetet mond a rendeknek elismerő szavaikért. Ezután még inkább ösztönözve érzik magokat az eléjök tűzött feladat megoldására. Bemutatják a császári követeknek január 8-ikáról kelt iratát és az arra adott feleletöket. Ez utóbbiban kijelentik, hogy ők nem disputatiókra, hanem végezésre jöttek oda. Minthogy pedig tudják, hogy még tovább teendő észrevételeikre mi lenne a válasz, azért úgy itélik, hogy e vitatkozásnak nincs más birája az istennél és a fegyvernél. Felhívják ennél fogva a rendeket, hogy addig is, míg a harcz ujra kitörne, figyelmeztessék a nádort, viseljen gondot hazájára. Ők is figyelmeztették; el is

vállalta. Külön pontokban nyujtották be neki a főbb kérdéseket. De azokban nem birtak vele megegyezni; valamint azokban sem, melyeket viszont a közbenjáró nádor adott nekik. A haszontalan viták eredményét tehát kötelességökhöz képest a rendek elé terjesztik. Bölcs itéletökre bizzák, hogy a nádor által kiadott pontokat elfogadják-e vagy pedig háborúra bizzák a dolog sikerét. Mi — úgy mond — mind ez dologban szolgák és hazafiak, kiket kegyelmetek nem háboruság, hanem békesség szerezni bocsátott volt, megemlékezvén ebbeli hivatalunkról, kegyelmeteknek is nem egyebet inkább, mint az jó békességnek szeretetit tanácsolhatjuk.«

A jelen állapotokat tekintve, a követek azt hiszik, hogy a meglevő pontok alapján a jövő országgyűlésen eredményesebben lehetne tanácskozni, mint most fegyveres békekötés mellett. Most különben is a rendek közül sokan hiányzanak. Ők három hónap óta hiába fáradtak a béke létrehozásán s ha kivántatik, tovább is fognak fáradni, de a legközelebbi országgyűlésig nem remélnek eredményt. Azért jobb lesz azt bevárni, mint bizonytalan kimenetelű harczra bizni a dolgot. Végül kérik a rendeket: vegyék mind ezt kellő figyelembe, tanácskozzanak és végezzenek legjobb belátásuk szerint és őket az eredményről értesíteni sziveskedjenek. [1])

Az összejött 14 vármegye és 6 sz. k. város követei komoly tárgyalás után következő utasítással látták el a nagyszombati béketárgyalások folytatásával megbizott küldötteiket:

1. A vallás ügyében épségben tartván a bécsi békekötést, az 1608-ki koronázás előtti törvényczikket és a királyi diploma hatodik feltételét, valamint más e részben hozott határozatokat, elvetésével az eddigi különféle akadályoknak és magyarázatoknak, határoztatott: hogy az ország minden rendei, a sz. kir. városok, úgyszintén szabadalmazott községek és a magyar véghelyeken levő magyar katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt, és hogy szabad vallásgyakorlatában senki bárkitől, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék vagy akadályoztassék.

[1]) Tyrnaviae 24. januar. Anno 1645. Servitores paratissimi. Lőcsei levéltár.

2. A parasztokról, hogy ezek saját hitvallásukban ne háborgattassanak és ne akadályoztassanak, azt kivánják határoztatni. hogy azok az ország jótévő békéjeért és nyugalmáért, akár végvidékiek, akár városiak, akár falusiak legyenek is, bármely földesuraknak vagy ügyészségnek birtokain a fentebb említett törvények és feltételek szerint vallásuk gyakorlatában és használatában sem ő felsége, sem miniszterei, sem más földesurak által bármi módon és bármely ürügy alatt ne háborgattassanak; azoknak pedig, a kik eddig háborgatva és akadályozva voltak, az ő vallásuk szertartásainak szabadsága megadassék s más szertartásokra ne kényszeríttessenek.

3. Abban is megegyeztünk egymás között, hogy ezután a városi és falusi nép akarata ellenére és beleegyezése nélkül a predikátorok vagy lelkészek paplakaikról el ne mozdítassanak és semmiképen el ne űzessenek; sőt inkább az eddig elűzöttek és elmozdítottak visszahelyeztessenek és a városiak és falusiak többségének akaratja szerint helyettesíttessenek, — Parochialis jövedelmök pedig épségben hagyassék.

4. Azon templomok, melyek 1638 óta mindkét részről elfoglaltattak, vagy elvétettek, az ország békességesebb megmaradása kedvéért, a bennök folytatott vallásgyakorlat szabadságával együtt, azoknak a kiktől elvétettek, az illető megyékben mindkét vallásból egyenlő számu küldöttek által tényleg visszaadassanak. A templomok további foglalásától és elvételétől úgy az ország rendei, valamint a városok, falvak és véghelyek tartózkodjanak.

5. Az evangelikusok által mult 1638-ki országgyűlésen ő felsége elé terjesztett sérelmekre vonatkozólag határoztatott, hogy a legközelébb tartandó országgyűlésig küldjön ki ő felsége minden megyében a két vallásbeliekből egyenlő számban választandó alkalmas biztosokat, kik az illető sérelmeket hitelesen összeszedjék, s azok vagy a rendek barátságos egyezkedése által, vagy ha ez nem sikerülne, a protestánsok megnyugvására, ő felsége által ugyanazon országgyűlésen elintéztessenek és kiegyenlítessenek.

6. Határoztatott az is, hogy a vallás ügyében felmerülendő sérelmeket ő felsége jövőben is a rendek közmegegyezése szerint orvosolja.

7. Abban is megegyeztek, hogy ő felsége a végzések megszegői ellen a jövő országgyűlésen megujítsa László király 6. decr. VIII. t.-czikkét, vagy pedig más méltó büntetést szabjon reájok.

8. Hogy mindezek a végzések bővebb magyarázatául és a rendek közötti viszálkodás megszüntetése végett a legközelebbi országgyűlésen a törvénybe iktattassanak, az szintén elhatároztatott.

9. A jelenlegi béketárgyalások alkalmával felvett többi ügyek, jelesül a szent szék állapota, a jezsuitáknak az országból kitiltása, a II. András decretumának Lajos király általi megerősítése a javak adományozásáról, Ulászló király 3. decr. LV. t.-cz. megtartása, a tizedek haszonbérletéről, az 1548: VI. t.-cz. megujítása és megtartása, az ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítése, az országgyűlésre meghivni szokott személyek megválasztása és szavazata, az idegen katonaságnak az 1625: XXIV. t.-cz. szerint az országból kivitele, az országos hivataloknak vallás-különbség nélküli betöltése, a jog és igazság kiszolgáltatása, minden béketárgyalásoknak a törökkel és más szomszéd nemzetekkel született világi magyarokkal való intézése, és minden egyéb, a haza szabadságait és védelmét, a rendek és lakosok megmaradását érdeklő ügyek felől valami azonnal az első országgyűlésen határoztassék, vagy a már eddig hozott határozatok ugyanott azonnal végrehajtassanak.

10. Az egyetemes országgyűlés a mostani béketárgyalások befejezése napjától kezdve az oklevelek kicserélése után három hónap alatt minden további halogatás nélkül olyképen tartassék meg, hogy ott az 1618-ki I. t.-cz. értelmében meghivatni szokott minden rendek szabadon megjelenhessenek és tárgyalhassanak, s meg legyen az országgyűlésnek szokott régi szabadsága, s ott az ország javát illetőleg eddig hozott, de végre nem hajtott törvények az 1638: LXXVII. t.-cz. szerint valósággal végrehajtassanak és megtartassanak.

11. Ő felsége általános amnestiát adjon mindeneknek, és egyeseknek az első bécsi békekötés alkalmával adott amnestia formája szerint olyképen, hogy az utolsó háborúban elvesztett javak és jogok, melyeket ő felsége vagy a nádor másoknak

eladományozott, vagy beirt, vagy bármi módon elvett, előbbi birtokosának, vagy örököseinek azonnal és tényleg visszaadassanak és visszaállíttassanak. És az ilyen amnestia felől ő felsége külön oklevelet adjon. [1])

Ezen pontokat úgy lehetett tekinteni, mint utolsó megállapodáskat, melyektől eltérnie sem a fejedelemnek, sem az ő küldötteinek nem lehetett. A rendek nagy elismeréssel nyilatkoztak a követek működéséről. Február 27-én külön iratban is tolmácsolják irántok megelégedésöket.

Meggyőződtek — úgy mond — arról, hogy hazájokhoz, nemzetökhöz és igaz keresztyén vallásukhoz hiven azon törekszenek, miként az országot emésztő tűz eloltassék. Remélték, hogy ő felsége a király adott szavához képest kegyelmesebb resolutiót fog adni törvényes kivánságaikra. De ha már az isten annyira megkeményítette a katholikusok szivét, hogy miattok még legméltányosabb ügyök sem talál pártolásra a királynál, nem tudják mi a czéljok. Úgy látják, hogy a császár követei által kiadott utolsó pontozatok nem hogy a vallásról hozott törvények világosítására vagy a rendek megnyugtatására s a nép lelkiismeretének és külső becsületének megoltalmazására szolgálnának, de sőt azzal csak okot adnak a katholikusoknak arra, hogy a protestansokat elnyomják s vallásuktól elszakítsák, lévén azokban sok homályos értelmű kifejezés. Jóllehet a királyi követek sok okot hoznak fel arra nézve, hogy a legutolsó országgyűlés óta elfoglalt templomok visszaadása lehetetlen, mégis az összegyült rendek vallásos buzgalma nem engedi, hogy ily törvényes kivánságuktól elálljanak és hogy a vallást illető ily határozatok országgyülésre halasztassanak. Hogy e kérdésben minemű kedvezőtlen határozatok hozattak ekkorig, szivbeli fájdalommal és keserves kárvallással tapasztalják. A meglett példákból tanulván és a felhordott okokat megfontolgatván, noha naponkint tapasztalják a háborunak számtalan hátrányait, melyeket a hazájok pusztulása felett siránkozó hazafiak méltán

[1]) Conceptus in Congregatione Bartphensi ad diem 12. Febr. per Illustrm. Dn. Principem indicta, per Ablegatos No 14 Comitatuum et 6 Civitatuum Liberarum Nuncios, pro Instructione nostratium, Tirnaviae Pacis tractandae gratia commorantium Ablegatorum formatus. Lőcsei levéltárból. Szilágyi a bártfai másolatot közli i. m. 261—263. l.

a vallási gyűlölködésből eredetteknek állítják: mindazáltal a kiengesztelődés barátai lévén, elővették a követek pontozatait és a királyi követeknek erre adott nyilatkozatát. Ezen kettőből csináltak ők Klobusiczky jelenlétében egyet, s ezt a fejedelemmel való közlés után felküldik a többi követeknek is, kérvén őket, hogy a vallási törvényeknek valódi értelmét tovább is keressék, világosítsák, s ezzel édes hazájokhoz, szerelmes nemzetökhöz való szeretetöket és vallásukhoz való buzgóságukat megbizonyítsák.

Ha pedig a sziveket igazgató bölcs isten tovább is meghagyná szivök keménységét és nem érnék el czéljokat: akkor foglalják irásba a dolognak meritumát, megállapodásukat egy külön futár által közöljék ő felségével, kérvén őt, hogy adott biztosító-leveléhez képest, a vallásbeli sérelmeket a bécsi békekötés tartalma szerint intézze el. Ha ez sem sikerülne, szakítsák félbe az alkudozást . . . és a békekötés folytatásának későbbi jobb reményével térjenek haza a rendek közé. Istennek atyai gondviselése alatt ennekutána eredményesebben fog folytattatni a tárgyalás, mihez a fejedelem részéről is kellő informatiót fognak kapni.

Minekünk — úgy mond — bizonyságunk az úr isten, mind az kegyelmetek jó tanácsolására és mind szerelmes hazánk pusztulására és édes nemzetünknek csaknem utolsó veszedelemben forgására nézve is csak egyedül az jó, istenes és állandó békesség, egymás szereteti és az közönséges haza oltalmára való konkordia kelletnék. Azért is munkálkodtunk eleitől fogvást.

És úgy hiszszük, annak kivánatos végbemenetele sem részünkről, sem kegyelmes urunk részéről — meglévén ő nagyságának is édes hazánk és nemzetünk szabadságáért, religiónkért tett sok költségének méltó és illendő contentiója (melyben mi ő nagyságától el sem akarunk szakadni) nem múlik. De ha az úr isten dicsősége és igaz vallásunk mellett kénytelenítettünk ez után is az mi keresztény religiónknak háborgatóitól az hadakozásnak incommoditását szenvednünk, ilyen veszedelmes állapotjáról szegény hazánknak azok adjanak számot az istennek itélő széke előtt, az kik okai. Mi bizván a mi szentséges Istenünkben, kinek áldott szent nevéért eddig is szenvedtünk,

most is szenvedünk — segítségében, a ki igaz ügyünkben mellettünk lévén, bennünket oltalmaz az mi keresztény hitünknek háborgatóitól. Nagy bizodalmunk lévén az kegyelmes urunk ő nagysága reánk való gondviselésében is, hogy az vitézlő rendeknek is incommodításával, édes hazánk ezután már szintén ennyire nem bántatik, hanem szigorúbb fegyelem alatt tartatik az hadakozás, ha ugyan fel kelletik lennie és arra kelletnék továbbra is menni az dolognak . . .

Ugyanakkor előterjesztették a rendek a fejedelemnek a katonaság által szenvedett sérelmeiket. A mint egy részről hálával fogadják, hogy »az keresztyén Evengelika religióra nézendő dologban« nem enged a császár követeinek, úgy másfelől félnek, hogy ha a nagyszombati békealkudozásokból semmi sem lesz, újra ki fog törni a háború és az avval járó iszonyatos pusztitás, melyet a katonaság elkövet, a népet tönkrejuttatja. [1]) Kérik azért, hogy ezt hárítsa el az országtól és a megkezdett békét folytassa és megkösse.

Bármily nehéz volt is a fejedelemnek a fenforgó viszonyok között magát fékeznie, mégis megtette. Eltűrte a nádornak kifakadásait személye és vallása ellen. Eltűrte a jezsuitáknak azon garázdaságait, hogy a királyt nyilvános szónoklatokkal izgatták ellene, hogy küldötteire gúnydalokat szerkesztettek

---

[1]) . . . az hadak minémű insolentiákat cselekedtenek, templomokat, parochiákat, scholakat, udvarokat, nemes és parasztházakat, falukat, városokat, majorokat, malmokat felvertek; pinczéket és vermeket feltörtek, felástak és azokból sine discretione egyaránt nemes és paraszt emberek sustentálására való javait, buzáit, borait, kenyerét, ruháját elvitték; szarvas és lábas marháit leverték és egyéb javait felprédálták. Sirokat felásván, holt testeket megháborítottak, lakos és igaz járatbeli jámbor kereskedő és egyéb embereket városokban és falvakban, házukban és utjokban mindenökből kifosztottak. Marhájokat elvonták, sokakat megkínoztak és megöltek és egyéb kimondhatatlan istentelenséget, keserves kegyetlenséget, tribulatiókat és oppressiókat cselekedtenek. Hogy pedig ezután efféle elszenvedhetlen insolentiákat ne cselekedjenek az hadak: Nagyságodnak, mint Kglmes urunknak könyörgünk, méltóztassék jó gondviselése által az vitézlő népet refrenálni és megbüntetni stb. Gravamina Celsissimo Principi, Dno Dno Clementissimo per status proposita. — Lőcsei levéltár.

és azokat — mint egy február 15-kén kelt nagyszombati levél mondja — az illetők ablaka alatt énekeltetik.

Márczius 2-kán követeihez irott levelében hangsúlyozza, hogy ő a rendek kivánságához ragaszkodik, attól eltérni nem akar. [1]) A nádor haszontalan szószaporításaira nem akar többé válaszolni, mert látja, hogy csak a hadi szerencsét lesi, mint 1633-ban az eperjesi béketárgyalások idején. A fejedelem bizik ügye diadalában. [2]) Egyébiránt azt kivánja, hogy az ő kivánságait ne irásban, hanem csak élő szóval adjuk elő, nehogy az irással újra visszaéljenek, mint már sokszor tették a császáriak.

A követek hiven teljesítették urok kivánságát.

A bártfai országgyűlés határozatait haladéktalanul átnyujtották a nádornak és társainak, azon kéréssel, hogy azokat ő felségének elfogadás végett ajánlani sziveskedjenek.

Tiffenbach lakásán folyt ismét a tanácskozás. Testbenlélekben elfáradva, már mind a két fél sokallta a huzavonát s egymást kölcsönösen nyakassággal vádolták. Emlegették »az szegény haza pusztulását,« de azért nem könyörültek rajta.

A fejedelmi követek, átnyujtván a bártfai pontokat, csak élő szóval adták elő a fejedelem kivánságait. De a nádor irásban kivánta. Azok ismét vonakodtak, hivatkozván az időre és a tárgy ismeretes voltára. A nádor új meg új kérdésekkel állott elő mind az országgyűlési pontokra, mind pedig a fejedelem kivánataira nézve. Ezek ismét kijelentették, hogy elébb az országgyűlési pontokra kivánnak választ és csak azután fognak a magán kérdésekre átmenni. Azon vádat, mintha ez által az időt halogatnák, visszautasítják. Ők nem időhalasz-

---

[1]) Elsőben az regnicolák kivánságira legyen meg az a satisfactio, s azt kövesse az miénk, mert mi egyátalában ő kegyelmektől el nem akarunk szakadni, az mint hogy ő kegyelmök sem mi tőlünk . . . Rákóczy levele Bártfáról márcz. 2. Magy. k. kamarai lev.

[2]) Az minemü ratiókkal és csak colorizáló idővesztő szapora beszédekkel fárasztotta kegyelmeteket palatinus uram, az mint hogy az regnicolák, úgy mi is szükségesnek nem látjuk, hogy bőven replicáljunk, mert annak sem vége, sem hossza, sem egyik, sem másik részről nem leszen. Az igaz igyet nem kell sok szóval és rationalkodva oltalmazni és meggátolni . . . nincs kétségünk, az úr isten igaz ügyünkre kegyelmesen fog vigyázni. . . U. o.

tást, sőt inkább időnyerést akarnak elérni. Ezt tanusítják azzal is, hogy a bécsi békére való hivatkozást és bizonyos fiscalis perek felőli dolgokat mellőzik.

Márczius 14-kén már nagyon türelmetlenek voltak a fejedelem követei, és kijelentették, hogy »mivel a regnicolák azokat a punctumokat olyanoknak tartják, melyeket az ország statutumi és ő felsége diplomája szerint mind méltó kivánságnak ismerhették lenni, sőt a két részről kiadott punctumokból így itélték jobban facilitáltatni is azokat, ennél fogva ők nem változtathatnak rajtok.« Kérik a nádort, hogy adjon ő jó és cathegorice resolutiót. Azt majd ismét közölni fogják az országgyűléssel.

A nádor és társai Baltingert küldötték volt Linczbe a királyhoz, pro finali resolutione. A magok részéről készeknek nyilatkoztak a béke megkötésére. De ez mind haszontalan beszéd volt.

Időközben a harczmezőn a sors kedvezett a fejedelemnek. Torstenson diadallal vonult a magyar határszélekhez. Ez hatott a császár követeire. [1]) De azért a király végső határozatát még nem adták ki. A nádor maga engedékenyebb lett, úgy hogy Lónyay is remélni kezdte a jó eredményt. [2]) Ezen reményben már arról is gondoskodik, hogy kik szövegezzék a megállapodásokat, és hogy mikép erősítse meg azokat az összehivandó országgyűlés. Ezt annál inkább teszi, mert Ferdinánd is országgyűlést hivott össze Nagyszombatba márczius

[1]) Hidje, nagyságod — irja Nyáry Bernát a Fejedelemnek márcz. 15-kéről Nagyszombatról — kegyelmes uram, az kik ezelőtt olyak voltak, mint az oroszlányok, olyak most, mint az bárányok, szomorúak, kedvetlenek, csak úgy vannak, mint az ágon; ehezképest már nagyságod is mint alkalmaztatja dolgait, álljon az nagyságod bölcs itéletin. Magy. k. kam. levéltár.

[2]) Palatinus urammal való discursusból, az mint conjiciálhattam, úgy reméllem, *ha meg nem változtatnák*, hogy derekasabb dolog el nem maradna az regnicolák részéről felküldött postulatumokban az 1638. esztendőtől fogva ez háborúig elvött templomoknak mindjárt való restitutiójával, kiben mint ezelőtt, most is azon ratiókkal impossibilitást mondanak; de azokat is egy jövendő gyűlésben az több ezelőtti gravaminákkal együtt assecurálná ő felsége complanálni pro satisfactione utriusque partis... *Lónyay Zs.* levele, Tirnaviae, 25. márcz. 1645, eredetije a m. k. kam. levéltárban.

29-kére; tehát a fejedelem is kénytelen lesz ujra összehivni hiveit, hogy a netán végleg megállapított békepontok országgyűlésileg is elfogadtassanak.[1]) A dolog természete kivánja, hogy addig a küldöttség munkálata készen legyen.

Azonban Lónyay vérmes reményei nem teljesültek.

Az ő általa jelzett nagyszombati országgyűlés nem tartatott meg, mert a nádor, ki minden részleges országgyűlésnek elvből ellensége volt, megakadályozta. A király részéről várt engedmények sem valósultak.

A linczi tanácsosok annyira megkeményítették a király szivét, hogy még a kedvezőtlen harczi hirek daczára sem engedett annyit, a mennyit a fejedelem követei vártak tőle. Válaszában erősen hangsúlyozza azt, hogy ámbár királyi tekintélye sértve van, mégis csupa kegyelemből válaszol a felvidéki rendek kérelmére. Meghagyja nekik, hogy a rendek ezen válaszához alkalmazkodjanak s félre téve minden izgatást, királyi kegyelmét készséges szivvel fogadják. Tiltakozik az ellen, mintha ő lenne oka az országban létező bajoknak; sőt inkább ő és küldöttei őszintén óhajtják a békét helyreállítani. Reméli, hogy a felvidéki rendek azt el fogják ismerni.

A mi a fenforgó kérdéseket illeti, azokra nézve pontonkint foglalja össze válaszát:

1. a vallásra nézve határoztatik, hogy az eddigi törvények fentartása mellett, az ország minden rendei, a szabad királyi városok és kiváltságos községek, a végvidéki magyar katonák mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt . . .

---

[1]) Minthogy penig emlékezem arra is, kegyelmes uram, hogy szegény urunk (Bethlen) idejében, mikor hasonló állapotban lévén, visszamentem volna, mindenkor relatiót kellett tennem az regnicoláknak is, mostan is penig magok irásában is ugyanazont kivánván ő kegyelmek is tőlünk, immár nagyságod kegyelmes akaratja lészen, ha convocálhatja-e ő kegyelmeket is commissiónk referálására, holott úgy látom egyébképen is, hogy ha békességnek kell lenni, megkivánják az vármegyék cessiójában az magok consensusát is. Im itt is most lészen gyülésök az idevalóknak ad 29 marc., de miről lészen propositio, s mit végezhetnek azt nem tudhatjuk. U. o.

2. hogy a béke kedvéért a parasztok sem ő felségétől, sem tanácsosaitól, sem a földesuraktól vallásukban semmi ürügy alatt ne háborgattassanak . . .

3. hogy ezentúl a városi és falusi parochiákról a predikátorok el ne mozdíttassanak; az elmozdítottak visszahelyeztessenek;

4. hogy a vallási sérelmek, úgy az 1638-ban benyujtottak, mint az azóta felmerültek, a jövő országgyűlésen orvosoltassanak, és a kiknek fog adatni a templom, azoké legyen a parochiális jövedelem is. Templomfoglalások ne legyenek. A mostani zavargások alatt elfoglalt templomok visszaadassanak. A vallás ügyében ezután felmerülendő sérelmek pedig úgy az evangelikusoknál, mint a katholikusoknál felvétessenek s ő felségének elintézés végett beterjesztessenek;

5. hogy ő felsége a törvények áthágói ellen a vallási dolgokban is vagy Ulászló király hatodik decretumának 8-ik pontját ujítsa meg, vagy más méltó büntetést szabjon;

6. hogy az előrebocsátottak a végzések bővebb magyarázata s a további egyenetlenség megszüntetése végett a jövő országgyűlésen megerősítessenek;

7. hogy az e béketárgyalások alatt tárgyalt egyéb ügyek, mint pl. a szent-székek, a jezsuiták stb. felett a legközelebbi országgyűlés határozzon, vagy a már eddig hozott határozatok tényleg végrehajtassanak;

8. hogy ő felsége három hónap alatt országgyűlést hirdet, és azt minden további halogatás nélkül akképen tartja meg, hogy ott, a koronázás utáni 1608-ki első t.-cz. értelmében meghivandó rendek biztosan megjelenhessenek, és a régi országgyűlések szabadsága szerint tanácskozhassanak és az 1638: LXXII. t.-cz. értelmében a végre nem hajtott törvények végrehajtassanak és megtartassanak,

9. hogy az általános amnestia mindenkinek az első bécsi békekötés formája szerint megadassék, olyképen, hogy a mostani zavargások alatt ő felsége, vagy a nádor, vagy bárki más által adományozott, vagy ő felségének hivei által elfoglalt minden javak és birtokok előbbeni birtokosaiknak vagy azok

örököseinek azonnal visszaadassanak; és az ily értelmű amnestiáról ő felsége külön diplomát fog kiállítani. [1])

Ugyanekkor a fejedelem magán ügyeire és kielégítésére vonatkozó határozatot is kiadta ő felsége. [2])

De sem az egyik, sem a másik nem elégítette ki a fejedelem követeit, s ennél fogva a bártfai gyűlés határozatához képest márczius 18-án a tárgyalásokat ideiglenesen felfüggesztették és Nagyszombatról eltávoztak.

---

[1]) Resolutio ad supplicationem nonnullorum dominorum magnatum, nobilium, comitatuum, liberumque civitatum partium regni Ungariae superiorum in tractatu Tyrnaviensi punctorum exhibitorum per Commissarios Suae Majestatis Sacr. nomine ejusdem, iisdem exhibita.

[2]) Responsio dominorum commissariorum Suae Sacr. Caes. Regiaeque Majestatis, ad postulata Dni principis Transylvaniae, ultimo oretenus declarata, perque ejusdem commissarios representata . . . Szilágyínál 271—276. l.

ORSZÁGOS EVANGÉLIKUS KÖNYVTÁR

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. Ifj. báró Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Szilágyi Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. Pesty Frigyes l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nádasdy Tamás első követsége Erdélyben 1540. Szilágyi Sándor rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Idősb b. Wesselényi Miklós. Élet- es korrajz. Irta Szilágyi Ferencz l. tag. 50 kr. VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherczeg között 1559—1561. Wertheimer Edétől. 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum helyfekvése. Ortvay Tivadar l. tagtól 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Árpádházi király trónra lépte. Nagy Iván r. tagtól. 20 kr. — III. Szám, Emlékbeszéd nagyajtai Kovács István fölött. Szilágyi Sándor r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A germanizálás történelméből a két magyar hazában. Szilágyi Ferencz l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucsei Dóczyakkal. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy lucsei Dóczyakkal 1494—1548. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 60 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. Ortvay Tivadar l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékbeszéd Czinár Mór m. akad. l. tag felett. Ipolyi Arnold rendes tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországban és a rácz despota czím. Pesty Frigyes lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrillo Alfonz diplomatiai működése. (1594—1598.) Szilágyi Sándor m. akad. r. tagtól 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. Deák Farkas l. tagtól 20 kr. II. Szám. Adatok a »Nagy« Csáky István életéből. Deák Farkas l. tagtól 20 kr. III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. Balássy Ferencz l. tagtól. 20 kr. V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomáczia. Szilágyi Sándor rendes tagtól. 50 kr. VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. Ipolyi Arnold igazg. és r. tagtól 40 kr. VII. Szám. Erdélynek Honter János által készitett térképe 1852-ből egy térképpel. Fabricius Károly lev. tagtól 20 kr. VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről. Deák Farkas l. tagtól. 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykorú püspök a Bethlenfalvi Thurzó családból. 1497—1540. Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. Szabó Károly r. tagtól. 20 kr.

Nyolczadik kötet. 1879.

I. Szám. A helynevek és a történelem. Pesty Frigyes r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán Wertheimer Edétől. 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. Hajnik Imre lev. tagtól 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hirlap. 1705—1710. Thaly Kálmán lev. tagtól 30 kr. V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. Gyárfás István lev. tagtól 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. Deák Farkas lev. tagtól 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. Römer Flóris rend. tagtól 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. Haan Lajos r. tagtól 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr — X. Szám. A körmöczi régi kamara és grófjai. Krizskó Páltól. 40 kr.

66 l
24 —

Kilenczedik kötet. 1880.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Franczia s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján irta Wertheimer Ede 50 kr. — II. Szám. A Limes Dacicus felső része. Torma Károly r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyula-fehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. Szilágyi S. r. tagtól 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. Jakab Elek l. tagtól 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) Torma Károly l. tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. szám. A zámi és oháti apátságok. Balássy Ferencz l. tagtól. 30 kr. — VII. szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. Szilágyi Sándor r. tagtól 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése különös tekintettel hazánk építészeti műemlékeire. Myskovszky Viktor l. tagtól. 40 kr.— IX. szám. Marsigli élete és munkái. Beliczay Jónástól. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. Wenzel Gusztáv r. tagtól 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. Gyárfás István l. tagtól 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. Majláth Béla l. t. 20 kr.

Tizedik kötet. 1882.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomáczia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján irta Szilágyi Sándor r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól 30 kr. III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszereinek történetéből. Majláth Béla l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. Gyárfás István lev. tagtól 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. Székfoglaló Kozma Ferencz l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajdúk kibékitési kisérlete Inánchon 1607-ben. Majláth Béla l. tagtól. 20 kr. — VIII. szám. A Petrarka Codex kún nyelve. Gyárfás István l. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. Szilágyi Sándor akad. r. tagtól 10 kr. — X. Szám. Francziaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján irta Wertheimer Ede. l. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet. 1883.

I. Szám. Masolino olasz képiró művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Irta Vaisz Ignácz. 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány fölfüggesztése 1673-ban. Dr. Károlyi Árpád l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1683-iki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán irta Thaly Kálmán r. tag. 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. Wenzel Gusztáv r. tagtól. Ára 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapitványai. Szilágyi Sándor r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. — Egy állitólagos római mediterrán-út Panonniában. Dr. Ortvay Tivadar l. tagtól. (Egy térképpel). Ára 50 kr. — VIII. Szám. A kesztelyi-dobogói sirmező. Dr. Lipp Vilmos. Ára 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkanczellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Irta Marczali Henrik. Ára 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII-ik században. Jakab Elek l. tagtól. Ára 60 kr.

Tizenkettedik kötet. 1884.

I. Szám. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. Irta Hampel József. Ára 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. Irta Kandra Kabos. 30 kr.—III. Az 1637/8-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól. Ára 30 kr. — IV. Mabillon János a diplomatika megállapitója. Székfoglaló-értekezésül irta Horvát Árpád levelező tag. Ára 30 kr. — V. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. Irta Majláth Béla lev. tag. Ára 70 kr. VI. A mai Nagyvárad megalapitása. Bunyitay Vincze lev. tagtól. Ára 20 kr. VII. Összehasonlitó vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. Ortvay Tivadartól. Ára 40. VIII. Ugyanaz. Második fele. Ára 60 kr. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. Zsilinszky Mihály lev. tagtól. Ára 40 kr.

Budapest, 1886. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.